

รับฟัง และประการสำคัญ ไม่รู้จะเรียกร้องกับใคร ที่ไหน และอย่างไร ดังนั้น กรณีศึกษาส่วนใหญ่มักถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้มีฐานะมากกว่า เช่น การให้รับผิดชอบค่าน้ำ ค่าไฟที่มีราคาแพง การถูกละเลยจากผู้นำชุมชนไม่ให้ของแจก ทั้ง ๆ ที่มีความยากไ้มากกว่าคนอื่นที่ได้รับของแจก ด้วยเหตุผลที่ตนเองไม่ใช่ญาติของผู้นำชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้แม้บางชุมชน เช่น ชุมชนกองขยะ เขตหนองแขม จะมีการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุ แต่ก็มักจะเป็นการประชุมเพื่อชี้แจงและสั่งการมากกว่าที่จะถามความคิดเห็นหรือความต้องการของผู้สูงอายุ ในขณะที่เดียวกันเมื่อถามผู้สูงอายุก็จะมีปากมีเสียง เพียงแต่รับฟังผลการประชุมอย่างเงียบๆ

“เราเป็นเพียงคนกลุ่มเล็กๆ คนส่วนใหญ่ว่าอย่างไรเราก็ว่าอย่างนั้น”

(ยายมาลี)

ถึงแม้ว่ากรณีศึกษาจะไม่มีอำนาจต่อรองกับชุมชน แต่พบว่า กรณีศึกษามีอำนาจต่อรองกับสมาชิกในครอบครัว ในฐานะที่เป็นผู้นำและเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเห็นได้จากเมื่อลูกหรือหลานมาขอความช่วยเหลือ เช่น ขอเงิน เป็นต้น กรณีศึกษาจะปฏิเสธในตอนแรก และมีข้อต่อรองว่าจะให้หากช่วยทำงาน เช่น ช่วยคัดแยกขยะ หรือช่วยงานบ้านเท่าที่จะทำได้ หรือใช้วิธีการว่ากล่าวตักเตือน แต่อย่างไรก็ตามอาจมีอำนาจต่อรองได้ไม่มากนัก เพราะด้วยความรักลูกหลาน บางครั้งก็อดไม่ได้ที่จะให้ความช่วยเหลือโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น การขาดอำนาจต่อรองนี้ทำให้กลุ่มตัวอย่างไม่รู้จะเรียกร้องหรือหันไปขอความช่วยเหลือจากใคร แม้จะให้ลูกหลานจนหมดตัวก็ตาม แต่จะเก็บความทุกข์ใจไว้เพียงคนเดียว

3.1.5 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

จากการศึกษาพบว่า กรณีศึกษาส่วนใหญ่ไม่มีความสัมพันธ์กับกลไกรัฐในชุมชน เพราะกรณีศึกษามีได้เป็นสมาชิกกลุ่มหรือหน่วยงานใดที่รัฐจัดขึ้น เป็นเพียงสมาชิกคนหนึ่งในชุมชนซึ่งไม่ได้มีอำนาจหรือบทบาทสำคัญใดๆ เพียงแต่ทำงานเพื่อหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวไปวันๆ หนึ่ง โดยที่ไม่มีปากเสียงกับใคร ใครในชุมชนช่วยเหลืออะไรก็เอา แต่ถ้าใครไม่ให้ความช่วยเหลือก็ไม่ได้ว่าอะไร เช่น ผู้นำชุมชนไม่ให้ของแจก ก็ไม่ได้ต่อว่า เพียงแต่เกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจขึ้นภายในจิตใจเท่านั้น

3.1.6 การวิเคราะห์วงจรความทุกข์ยากลำบาก

จากการศึกษาพบว่า ความทุกข์ยากของกรณีศึกษาส่วนใหญ่ เกิดจากปัญหาการขาดการวางแผนในชีวิต กล่าวคือ กรณีศึกษาไม่มีการวางแผนชีวิตมาตั้งแต่ในอดีต ขาดการเตรียมความพร้อมและการวางแผนครอบครัวก่อนการสมรส ซึ่งจะพบว่ากรณีศึกษาแต่ละรายมีบุตรมากกว่า 4 คนขึ้นไป ขณะที่มียุตรคนแรก การดำเนินชีวิตของกรณีศึกษายังไม่เผชิญกับความทุกข์ยากมากนัก แต่เมื่อมีบุตรคนที่ 2 คนที่ 3 เริ่มที่จะลำบากเพราะต้องใช้จ่ายต่างๆ เช่น ค่าอาหาร ค่านม ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าเช่าบ้าน ฯลฯ ทำให้รายได้จากการทำงานซึ่งเริ่มจากการทำสวน ทำนา ไม่เพียงพอ เพราะการทำอาชีพเหล่านี้ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยสภาพแวดล้อม เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ สภาพทางเศรษฐกิจ ดังนั้นเมื่อได้ผลผลิตที่ไม่ดี จึงต้องมีการอพยพเข้าสู่

กรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาส่วนใหญ่เริ่มต้นอาชีพในเมืองด้วยการรับจ้างก่อสร้าง ซึ่งเป็นอาชีพที่หาได้ง่ายไม่ต้องใช้ทักษะในการประกอบอาชีพ เนื่องจากมีการศึกษาน้อย อีกทั้งมีการก่อสร้างมากมายเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น บางรายขายผักผลไม้ บางรายเริ่มจากการเก็บขยะมาตั้งแต่อยู่ในวัยหนุ่มสาว แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีรายได้ของสามีและภรรยาร่วมกันแต่ก็ยังไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย จนกระทั่งต้องกู้ยืมมีหนี้สินนอกระบบซึ่งมีดอกเบี้ยสูง เพราะนอกจากใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีรายจ่ายอื่นๆ อันเป็นสิ่งที่ต้องการและพึงพอใจไปกับค่านิยมของสังคมที่เน้นความเจริญทางด้านวัตถุ เช่น โทรศัพท์ ตู้เย็น สเตอริโอ ฯลฯ มีชีวิตอยู่อย่างฟุ้งเฟ้อ ขาดการประหยัดและเก็บออม และมักจะเป็นผู้ให้ กล่าวคือ จะปฏิเสธหรือห้ามสามีและลูกไม่ได้ หากสามีและลูกต้องการกินเหล้า เล่นการพนัน หรือไปเที่ยว เพราะหากห้ามแล้วอาจเกิดมีปัญหากการทะเลาะเบาะแว้ง การทำร้ายร่างกายได้ ดังนั้นกรณีศึกษาจึงได้แต่มูมานะทำงาน จนกระทั่งไม่มีเวลาที่จะเอาใจใส่ดูแลบุตรเพื่อให้เกิดพัฒนาการที่ดี ดังนั้นบุตรบางคนจึงมีพัฒนาการช้ากว่าปกติ และประการสำคัญ ลูกๆ ก็มักจะเรียนรู้พฤติกรรมของบิดา เมื่อเติบโตขึ้นจึงเป็นคนที่ขาดความรับผิดชอบในครอบครัว ขาดการเอาใจใส่ไม่เลี้ยงดูบิดามารดา เพราะฉะนั้นกรณีศึกษาส่วนใหญ่ที่เคยประกอบอาชีพก่อสร้างเมื่อขาลงจึงหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะแทน และบุตรหลายคนเมื่อแยกครอบครัวออกไปเกิดปัญหานำหลานมาให้เลี้ยงดูบ้าง กลับมาพึ่งพาบ้าง และปฏิเสธไม่ได้ในฐานะของแม่ที่จะต้องช่วยเหลือลูก แม้ตนเองจะขยัน ทำงานหนัก แต่ก็ยังมีรายได้น้อย หาเช้ากินค่ำ ประกอบกับมีความเสี่ยงจากการประกอบอาชีพ ต้องประสบกับปัญหาความเจ็บป่วย จึงต้องผินทอนกับความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ

นอกจากนี้ สภาพที่อยู่อาศัยของกรณีศึกษาส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในแหล่งชุมชนแออัด เป็นแหล่งเสื่อมโทรมและเป็นที่ดินของเอกชน มีการถูกไล่รื้อบ่อยครั้ง ทำให้ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และอยู่ในลักษณะที่ผันแปรตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันการขาดอำนาจการต่อรองหรือการใช้สิทธิ ไร้เสียง ไม่กล้าที่จะบอกกล่าวหรือไม่มีโอกาสที่จะได้แสดงความคิดเห็น ทำให้กรณีศึกษามักเป็นผู้ถูกเอาเปรียบ และในที่สุดก็จะได้ไม่ได้รับการดูแลจากสังคม ดังนั้นสิ่งเหล่านี้ทำให้กรณีศึกษาไม่สามารถที่จะหลุดพ้นจากวงจรของความทุกข์ยากได้

3.2 แนวทางในการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุและครอบครัว

3.2.1 การให้บริการที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย จากการศึกษาพบว่า กรณีศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในวัยสูงอายุ การเดินทางไปรับบริการถึงหน่วยงาน อาจจะทำให้เกิดความลำบาก ไม่สะดวก โดยเฉพาะเมื่อเจ็บป่วย ประกอบกับกรณีศึกษามักคิดว่าตัวเองเป็นคนจน เมื่อคนในหน่วยงานพบเห็นอาจไม่ให้การต้อนรับ เนื่องจากตนเองเคยเจ็บป่วยและไปรักษาที่ศูนย์บริการ การต้อนรับไม่ดีและเจ้าหน้าที่พูดจาไม่ไพเราะ และไม่หายเจ็บป่วยด้วย จึงคิดว่าซื้อยามารับประทานเองน่าจะเป็นทางเลือกที่ดีกว่า

3.2.2 การให้บริการที่ทั่วถึงกลุ่มเป้าหมาย จากการศึกษาพบว่า กรณีศึกษาส่วนใหญ่ที่อยู่ในวัยชรา แต่ไม่ได้รับสวัสดิการใดๆที่รัฐกำหนดไว้ เช่น บัตรสงเคราะห์ผู้สูงอายุ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ซึ่งทำให้กรณีศึกษาเหล่านี้ นอกจากเป็นคนยากจนแล้ว ยังไม่ได้รับสิทธิที่พึงจะได้รับอีกด้วย ดังนั้นกรณีศึกษาจึงคิดว่า การ

ให้การสงเคราะห์ หรือเบี้ยยังชีพ ควรจะทั่วถึงทุกคนมิใช่ให้เฉพาะคนที่รู้จัก หรือเป็นการตัดสินใจของผู้ให้เพียงอย่างเดียว แต่ควรมองถึงปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุทุกคนด้วย

3.2.3 การให้บริการที่เพียงพอกับกลุ่มเป้าหมาย จากการศึกษาพบว่า การให้บริการยังไม่เพียงพอ กับความต้องการของกรณีศึกษา เพราะการมีชีวิตที่ยากลำบากขณะนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการยังไม่ได้รับ สวัสดิการของรัฐที่มีอยู่ ตั้งแต่เรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งทุกวันนี้กลุ่มตัวอย่างในชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรียังไม่ ทราบว่า หากชุมชนถูกไล่ออกจากบ้านจะไปอาศัยอยู่ที่ใด เพราะถ้าหากกลับไปอยู่ต่างจังหวัดก็ไม่ว่าจะไป ประกอบอาชีพอะไร ดังนั้นหากคนในชุมชนย้ายไปอยู่ที่ไหนก็จะตามไปด้วย นอกจากนี้ในเรื่องสุขภาพอนามัย ก็ยังเป็นที่ต้องการของกรณีศึกษา เนื่องจากการให้บริการยังเป็นการให้บริการเฉพาะหน้าไม่เพียงพอและยังไม่ ตรงกับความต้องการของผู้สูงอายุ เพราะการรักษาผู้สูงอายุต้องใช้เวลานานและเสียค่าใช้จ่ายสูง เช่น อาการ ปวดบริเวณอวัยวะต่างๆ ซึ่งต้องมีการทำกายภาพบำบัด การรักษาต่อที่ตรงตา การรักษาโรคประจำตัวต่างๆ เป็นต้น ดังนั้นกรณีศึกษาจึงคิดว่าการให้บริการยังไม่เพียงพอกับความต้องการ และอีกประการหนึ่งที่กรณี ศึกษามีความต้องการคือ ในด้านของนันทนาการ การให้ผู้สูงอายุได้ไปพักผ่อน หัดคนศึกษา มีการทำกิจกรรม ร่วมกัน จะทำให้ผู้สูงอายุได้ผ่อนคลาย มีเพื่อนมากขึ้น ซึ่งเห็นได้จากการที่องค์กรเอกชนได้เข้ามาจัดกิจกรรม ให้กับผู้สูงอายุในชุมชนกองขยะเขตหนองแขม ซึ่งกรณีศึกษาเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่ดี ทำให้รู้สึกว่าคุณค่า มีคนรู้จัก และได้รับความสนุกสนานด้วย

3.2.4 ควรส่งเสริมการรวมกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเก็บขยะ เนื่องจากเป็นอาชีพที่ทำคุณประโยชน์ให้กับ ประเทศในการลดต้นทุนการผลิต ดังนั้นการรวมกลุ่มจึงมีหน้าที่จะทำให้กลุ่มได้มีการช่วยเหลือสมาชิกซึ่งกัน และกัน

3.2.5 ควรส่งเสริมเกียรติภูมิของผู้ประกอบอาชีพเก็บของเก่า (ขยะ) เนื่องจากภายในจิตใจของกรณี ศึกษาแต่ละรายมีความภาคภูมิใจลึก ๆ ว่า ถึงแม้จะเป็นบุคคลด้อยโอกาสในสังคม แต่ก็ยังมีคุณค่าสำหรับ สมาชิกในครอบครัว เพราะยังเป็นที่พึ่งแก่ลูกหลานได้ อีกทั้งประกอบอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและสิ่ง แวดล้อม ดังนั้นการส่งเสริมให้สังคมเห็นคุณค่าและยอมรับกลุ่มคนเหล่านี้ จะทำให้เขาสามารถอยู่ในสังคมได้ อย่างมีศักดิ์ศรี

3.2.6 ผลักดันนโยบายการรับเลี้ยงผู้สูงอายุในครอบครัว โดยการลดภาษีให้แก่บุตรหลานผู้รับภาระ เลี้ยงดูผู้สูงอายุ

3.3 การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย การทบทวนวรรณกรรม สามารถอภิปรายผลเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1. วิถีชีวิตของผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพเก็บขยะในชุมชนเมืองเขตกรุงเทพมหานคร
2. การประเมินตนเองของผู้สูงอายุ
3. การวิเคราะห์วงจรความทุกข์ยากลำบาก

วิถีชีวิตของผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพเก็บขยะในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ส่วนใหญ่จบการศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และเป็นผู้อพยพมาจากชนบท เนื่องจากความล้มสลายทางภาคเกษตรกรรม เพื่อมาแสวงหางานทำด้วยความคาดหวังต่อการมีรายได้เพิ่มขึ้น ดังนั้นการเข้ามาในระยะเริ่มแรกส่วนใหญ่ มักเข้าสู่อาชีพรับจ้าง เช่น ก่อสร้าง ค้าขาย เนื่องจากอาชีพเหล่านี้ไม่ต้องใช้ทักษะใด ๆ แต่เมื่อเริ่มชรามากขึ้น จึงพยายามหาอาชีพที่พอจะทำได้และไม่ต้องลงทุนด้วยการเข้าสู่อาชีพการเก็บขยะ ในขณะที่กรณีศึกษาบาง รายเข้ามาประกอบอาชีพเก็บขยะตั้งแต่เริ่มต้น ทำให้มีอายุจากการทำงานประกอบอาชีพเก็บขยะมากกว่า 30 ปี แต่การเข้ามาประกอบอาชีพในเมืองก็ได้ทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น เพราะจากการศึกษาพบว่า กรณีศึกษาที่มีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายต้องเสียค่าใช้จ่าย ทั้งในด้านค่าน้ำค่าไฟ ค่าอาหาร รวมถึงภาระที่จะต้องเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว แต่ในขณะที่ต้องทำงานเพียงลำพังคนเดียว มีรายได้เฉลี่ยวันละ 40-100 บาท ด้วยรายได้ที่ไม่เพียงพอ จึงต้องกู้ยืมด้วยดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 20 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พรพนทิพย์ เพชรมา (2533 : บทคัดย่อ) ซึ่งได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานนอกระบบในชุมชนแออัดกับระบบ เศรษฐกิจเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีอาชีพเก็บขยะและรับซื้อของเก่าในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ส่วนใหญ่ จบชั้นประถมปีที่ 4 มีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย มีภาระหนี้สินร้อยละ 50.99 ส่วนใหญ่กู้มาใช้จ่ายใน ครอบครัว และเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่าปกติมาก นอกจากนี้ในเรื่องของที่อยู่อาศัย พบว่า อยู่กันอย่าง แออัด แม้ว่าส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่กันอย่างแออัด แต่ต่างคนต่างต้องทำมาหากิน และพยายามปรับตัวให้ เข้ากับสังคมเมือง มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เกิดการเปรียบเทียบ ความขัดแย้ง การทะเลาะเบาะแว้ง โดยเฉพาะ ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว โดยกรณีศึกษาจะต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย หลานเล็ก ๆ โดยที่หลานมีปัญหาด้านสุขภาพ ภรรยาหรือสามีป่วย ตลอดจนลูกที่มีความบกพร่องทางจิต ประสาท สภาพเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง เนื่องจากผู้สูงอายุมีความเหน็ดเหนื่อย ลำบาก แต่ใน ขณะที่สมาชิกในครอบครัวมีความต้องการหลากหลาย ทำให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตอย่างไม่มีความสุขทั้งทางด้าน ร่างกายและจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับศูนย์วิชาการคณะแห่งชาติ (2535 อ้างถึงใน สังคิต พิริยะรังสรรค์, 2539 : 13-16) ได้ศึกษาคนจนเมือง พบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้อพยพมาจากชนบท แต่เมื่อเข้ามาอยู่ในสังคมเมืองก็ จำเป็นต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจ นอกจากนี้ชาวสลัมตามชุมชนมักมีญาติพี่น้องหรือเพื่อน บ้านที่เคยรู้จักกันมาก่อน มีการช่วยเหลือกัน แต่ในขณะเดียวกันก็มีการทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่างสมาชิกใน ครอบครัวจากปัญหาความยากจน ปัญหารายได้ไม่เพียงพอ รวมถึงมีปัญหาระหว่างเพื่อนบ้านด้วยกัน ทำให้ เกิดปัญหาการตึงเครียดในการใช้ชีวิต

ในขณะเดียวกันจากการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุที่เป็นกรณีศึกษาล้วนแล้วแต่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ ขาดการพัฒนา เช่น ชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี เขตดินแดง เป็นชุมชนที่กำลังอยู่ในช่วงการถูกไล่รื้อ ทำ ให้คนในชุมชนไม่มีจิตใจที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ตลอดจนหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ที่เคยเข้ามาพัฒนา ชุมชนต่างหยุดลอยไป การช่วยเหลือกันภายในชุมชนจึงมีน้อยมาก นอกจากนี้ชุมชนกองขยะเขตหนองแขมก็ เช่นเดียวกันถึงแม้จะมีการจัดตั้งเป็นชุมชนและเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ของคนในชุมชนที่มีการประกอบอาชีพเก็บ ขยะ และทำงานเกี่ยวกับขยะ แต่ก็มีได้รับการส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคน ในชุมชน เช่น การจัดการระบบสิ่งแวดล้อม การพัฒนาอาชีพให้มีทักษะมากขึ้น หรือการรักษาสุขภาพ

อนามัยอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชนได้ถอนตัวออกจากชุมชน และในขณะที่ชุมชนข้างโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ไม่ได้มีการจัดตั้งเป็นชุมชน ไม่มีคณะกรรมการเพื่อดำเนินการในชุมชน ทำให้ขาดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่สมาชิกในชุมชน รวมถึงผู้สูงอายุในชุมชนด้วย ด้วยสภาพเหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุซึ่งเป็นกรณีศึกษาขาดการช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะการช่วยเหลือเบื้องต้นในเรื่องภาวะสุขภาพต่างๆ เพราะเป็นพื้นฐานที่ผู้สูงอายุต้องการเพื่อให้ตนเองสามารถประกอบอาชีพต่อไปได้สอดคล้องกับข้อค้นพบของ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึงศักยภาพของปัจจัยเกื้อหนุนทางสังคมที่มีต่อการจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า สภาพความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุโดยทั่วไปของผู้สูงอายุมีความผันแปรไปตามลักษณะของชุมชน กล่าวคือ ในชุมชนที่มีความพร้อม ผู้สูงอายุก็จะมีฐานะและสภาพความเป็นอยู่ที่ดี มีการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ในขณะที่ผู้สูงอายุอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในชุมชนที่มีความพร้อมในการพัฒนาน้อยจะมีฐานะยากจนและความเป็นอยู่แร้นแค้น และผู้สูงอายุยังต้องพึ่งตนเองในทุก ๆ ด้าน สำหรับปัญหาของผู้สูงอายุจะมีปัญหาด้านสุขภาพเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เกิดจากสภาพความเสื่อมต่าง ๆ ของร่างกาย

การประเมินตนเองของผู้สูงอายุ จากผลการศึกษาพบว่า กรณีศึกษาส่วนใหญ่คิดว่าตนเองเป็นคนยากจน เนื่องจากมีรายได้น้อย ไม่มีเพียงพอจบบรายจ่าย บางครั้งต้องประหยัดเงินด้วยการตัดผมเอง เก็บกระป๋องนมที่มีนมติดกันอยู่มาใส่น้ำต้มให้ละลายกิน ทั้งนี้ก็เพื่อให้มีเงินไว้ใช้จ่ายในด้านอื่น ๆ มีที่อยู่อาศัยที่คับแคบ และขาดการยอมรับจากสังคม ตลอดจนสังคมไม่ให้ความสำคัญกับผู้ประกอบอาชีพเก็บขยะ จะไปขอความช่วยเหลือจากทางราชการก็เกรงว่าจะไม่ได้รับการต้อนรับ พุดจาไม่เป็น เนื่องจากกรณีศึกษาบางรายเคยมีประสบการณ์ในการไปขอความช่วยเหลือจากภาครัฐแล้วเจ้าหน้าที่พุดจาไม่ดี ดังนั้นทำให้คิดว่าหากพุดจาอะไรไปก็คงจะไม่มีใครฟัง หรือช่วยเหลือได้ นอกจากจะต้องช่วยเหลือตนเอง ในขณะที่คนรวยคือคนที่มีเงิน มีบ้านหลังใหญ่มีรถขับ สามารถใช้จ่ายใช้สอยได้ตามความพอใจ จะพุดจาอะไรก็มีคนรับฟังซึ่งสอดคล้องกับกนกศักดิ์ แก้วเทพ (www. welfare forall. org/res/resool.doc. อ้างถึงใน อภิชัย พันธเสน, 2540 : 156) ซึ่งให้ความหมายของความยากจนว่า เป็นความอดขัดขัดสนทางเศรษฐกิจ ความมีไม่พอในการยังชีพ รวมถึงความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นภาวะการครองชีพที่แตกต่างกันไปจากลักษณะอันเป็นปทัสสถานของแต่ละสังคมและขาดแคลนปัจจัยหรือโอกาสที่จำเป็นในการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในสังคมของตน ดังนั้นความยากจนของกรณีศึกษาในที่นี้จึงเป็นความยากจนที่มองทั้งในแง่ของรายได้และความเท่าเทียมระหว่างคนในสังคมอีกด้วย ซึ่งกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2523 : 1-2 อ้างถึงใน ประภากร โกมลิมศรี, 2544 : 9) ได้กล่าวถึงลักษณะความยากจนไว้ว่า มี 2 ลักษณะ คือ ความยากจนสัมบูรณ์ ซึ่งวัดจากรายได้และรายจ่าย และความยากจนสัมพัทธ์ ซึ่งมุ่งถึงความเหลื่อมล้ำหรือความไม่เท่าเทียมกันทางรายได้ และความเป็นอยู่ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม คือ กลุ่มคนรวย กลุ่มคนค่อนข้างรวย กลุ่มคนค่อนข้างจน และกลุ่มคนจน

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้กรณีศึกษาจะมองว่าตนเองเป็นคนยากจนเมื่อเปรียบเทียบกับคนในสังคม แต่เมื่อมองกลับมาในครอบครัว พบว่า ผู้สูงอายุคิดว่าตนเองไม่ไร้คุณค่าสำหรับคนในครอบครัว เพราะยังเป็นที่พึ่งของลูกหลาน สามีนี้อภรรยา ซึ่งคนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ไม่สามารถที่จะช่วยเหลือตนเองได้หรือช่วยเหลือตน

เองได้น้อย ทำให้ผู้สูงอายุมีความภาคภูมิใจลึก ๆ ว่า อาชีพที่ตนประกอบอาชีพอยู่กับความชราของร่างกาย ก็ยังสามารถทำงานหารายได้เพื่อจุนเจือครอบครัวได้ ถึงแม้ความเป็นอยู่ การทำงานจะประสบกับความยากลำบาก รวมถึงการได้รับความกระทบกระเทือนทางด้านจิตใจก็ตาม นอกจากนี้ถึงแม้ภรรยาจะไม่มีฐานะเป็นผู้นำชุมชน แต่ในบางรายก็ยังภูมิใจที่คนในชุมชนยังรู้จัก เมื่อพบกันก็ทักทาย แม้จะไม่มี การช่วยเหลือกันทางด้านวัตถุก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับ เซส (Sasse) (1978 : 48 อ้างถึงใน อัครพรณ ขวัญขึ้น, 2544 : 23) นุชจิ ฌายีเนตร (2538 : 7) นริสา จิตรสำนึก (2540 : 4) และชนิดา สุวรรณศรี (2542 : 21) ได้ให้ความหมายของการเห็นคุณค่าในตนเองที่สอดคล้องกันว่า เป็นความรู้สึกของบุคคลว่ามีความสำคัญ มีเจตคติที่ดีต่อตนเอง ยอมรับและเคารพในความสามารถของตนเอง รวมทั้งสามารถใช้ศักยภาพที่มีอยู่อย่างเต็มที่ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนรับรู้จากการประเมินของบุคคลอื่นที่มีต่อตนเอง ซึ่งมีปัจจัยที่เสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่ง คูเปอร์สมิธ (Coopersmith) (1984 : 345 อ้างถึงใน อัครพรณ ขวัญขึ้น, 2544 : 27) ได้กล่าวว่า เป็นโอกาสที่บุคคลนั้นจะได้ใช้พลังความสามารถที่มีอยู่ในตนเองในการคุ้มครองดูแลตนเอง หรือมีโอกาสได้เกื้อกูลผู้อื่น มีการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลได้ ซึ่งผู้สูงอายุกลุ่มเหล่านี้หากได้มีการระบายความรู้สึกก็จะทำให้มีการลดความตึงเครียดได้

การวิเคราะห์วงจรความทุกข์ยากลำบาก จากผลการศึกษาพบว่า กรณีศึกษามีปัญหาหลากหลายโดยเฉพาะปัญหาทางด้านสุขภาพ เนื่องจากความชราภาพ สภาพร่างกายเริ่มทรุดโทรมเสื่อมถอย ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ซึ่งต้องทำงานเก็บขยะมีรายได้น้อยไม่เพียงพอจุนเจือรายจ่าย ปัญหาด้านการศึกษา โดยพื้นฐานมีการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บางรายไม่ได้เรียนหนังสือและเมื่อมาอาศัยอยู่ในชุมชนเมืองที่แออัด ขาดการได้รับบริการจากภาครัฐ ทำให้ไม่ได้รับการพัฒนาด้านความรู้ที่จะต้องมีการศึกษาอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังถูกทอดทิ้งจากลูกหลาน ทำให้ผู้สูงอายุอยู่เพียงลำพังกับภาวะที่จะต้องเลี้ยงดูลูกหลานที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งสภาพเหล่านี้เป็นสภาพที่ยังเกิดขึ้นในสังคมไทย แทนที่ผู้สูงอายุจะได้รับการพักผ่อนตามวัยอันสมควร ซึ่งศรีดวง พัวพงศ์แพทย์ (2538 : 174) ได้เสนอแนวคิดพื้นฐานในการวางแผนสำหรับผู้สูงอายุว่า ผู้สูงอายุได้ทำประโยชน์แก่สังคมในฐานะ "ผู้ให้" มากกว่าครึ่งชีวิตแล้ว จึงควรได้รับผลการตอบสนองในฐานะ "ผู้รับ" จากสังคม และผู้สูงอายุยังมีความรู้ความสามารถ พลังความคิด ควรสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาท มีส่วนร่วมในสังคมนั้น แต่อย่างไรก็ตามการที่จะแก้ไขปัญหาผู้สูงอายุนั้น จากปัญหาข้างต้นแสดงให้เห็นส่วนหนึ่งว่า ผู้สูงอายุมีความทุกข์ยากจากสภาพที่เป็นอยู่ กล่าวคือ ทำงานหนักแต่มีรายได้น้อย ทำให้ขาดแคลนทรัพยากรที่จำเป็นแก่การยังชีพ อยู่ท่ามกลางความเสื่อมโทรม ถูกละเลยทอดทิ้งจากบุตรหลานใน ขณะที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวด้วย นอกจากนี้พื้นฐานของกรณีศึกษาเป็นกลุ่มคนที่ค่อนข้างยากจน ประกอบอาชีพทำนา แต่ภาวะการล่มสลายทางภาคเกษตรกรรม ผู้สูงอายุขาดสิทธิ ขาดเสียง ไร้อำนาจที่จะต้องรองกับนายทุน เป็นเหตุให้ต้องอพยพโยกย้ายเข้าสู่ชุมชนเมือง เมื่อเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเมือง การมีสิทธิ มีเสียง หรือมีอำนาจก็กลับยิ่งลดน้อยถอยลงไปเพราะไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง บ้างบุกรุกบ้างเช่าที่ เช่าบ้าน ประกอบอาชีพที่มีรายได้น้อย ขาดการยอมรับในสังคม ภาครัฐไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้อย่างทั่วถึงครอบคลุม สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถทำให้ผู้สูงอายุหลุดพ้นจากความทุกข์ยากได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สาน (2537 : 181) ได้มองปัญหาความยากจนตามเศรษฐศาสตร์การเมืองว่า ที่สำคัญ

ที่สุดคือ การยากไร้ทางการเมือง นั่นคือ ไร้สิทธิ ไร้เสียง ไม่อาจเข้าถึงอำนาจทางการเมือง และยังไม่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจกับพ่อค้า เจ้าของที่ดิน นายจ้าง นายทุนเงินกู้ และหน่วยงานของรัฐอีกด้วย ความทุกข์ยากทำให้ผู้ยากไร้หมดพลังที่จะสร้างองค์การการเมืองของตนขึ้นมา สถานการณ์จึงอยู่ในลักษณะที่สิ้นหวัง ซึ่งความทุกข์ยากประกอบด้วย การใช้อำนาจ การถูกละเลย ถูกทอดทิ้ง การอยู่ท่ามกลางความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การขาดแคลนทรัพยากร ยากไร้วัตถุ และอยู่อย่างผันแปรไม่แน่นอน ดังนั้นภาครัฐต้องให้การช่วยเหลือด้วยการส่งเสริมและช่วยเหลืออย่างจริงจังทั้งในด้านการยอมรับของคนในสังคม การช่วยเหลือด้าน สวัสดิการ ตลอดจนปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตของผู้สูงอายุด้วย

บทที่ 4

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ผู้สูงอายุ : ฟังเส้นสุดท้ายของครอบครัวในชุมชนเมืองเขตกรุงเทพมหานคร สรุป
ผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

4.1 ข้อสรุปผลการศึกษา

สภาพพื้นฐานส่วนบุคคลและครอบครัว

กรณีศึกษา จำนวน 8 ราย เป็นเพศหญิงจำนวน 6 ราย เพศชาย จำนวน 2 ราย อายุเฉลี่ย 70 ปี มีภูมิลำเนาต่างจังหวัดในภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การศึกษาส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สภาพของที่อยู่อาศัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่ในบริเวณกองขยะ และกลุ่มที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด แต่ลักษณะบ้านไม่แตกต่างกันคือ เป็นบ้านไม้เก่า ๆ หลังเล็ก ชั้นเดียว ยกพื้นไม่สูง ปลูกเรียงติดกัน หลังคามุงสังกะสีซ้อนกันอย่างไม่เป็นระเบียบ

การประกอบอาชีพและสภาพการทำงาน พบว่าแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ กลุ่มที่เริ่มประกอบอาชีพเก็บขยะ (ของเก่า) ตั้งแต่วัยหนุ่มสาว แต่เคยทำอาชีพอื่นมาก่อนขณะที่อยู่ต่างจังหวัด แต่ต้องพบกับภาวะการเปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรกรรมเป็นภาคอุตสาหกรรม และกลุ่มที่เริ่มจากการประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น ค้าขาย รับจ้างก่อสร้าง ฯลฯ แต่เมื่อชราภาพขึ้นจึงมาประกอบอาชีพเก็บขยะ ในการประกอบอาชีพจะทำทั้งกลางวันและกลางคืน ขึ้นอยู่กับความขยันและอดทน โดยมีพาหนะคือรถเข็น บางรายใช้สามล้อถีบ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างแต่ละรายส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเก็บขยะมานานกว่า 30 ปี สำหรับรายได้จากการประกอบอาชีพ วันละ 40 – 50 บาท บางวันเก็บได้มากจะได้ถึง 100 บาท/วัน

สภาพครอบครัว กรณีศึกษาส่วนใหญ่ต้องประกอบอาชีพโดยลำพังเพื่อเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว บางครอบครัวมีสามีที่มีโรคประจำตัวไม่สามารถออกไปทำงานนอกบ้านได้ บางครอบครัวมีภรรยาป่วยเป็นอัมพาต มีลูกสาวที่มีความบกพร่องทางประสาท อารมณ์แปรปรวนง่าย บางครอบครัวมีลูกชายที่มีความบกพร่องทางร่างกายพาภรรยามาขอพึ่งยามขัดสน หาทางออกไม่ได้ ในขณะที่กรณีศึกษาบางรายไม่มีบุตรหลาน แต่เลี้ยงสัตว์หลายตัวไว้เป็นเพื่อน ดังนั้นการประกอบอาชีพในแต่ละวันต้องนำมาใช้จ่ายเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว บางรายรายได้ไม่เพียงพอต้องกู้หนี้ยืมสินจากเพื่อนบ้านในชุมชน ซึ่งมีดอกเบี้ยราคาสูง

ปัญหาและอุปสรรคในการประกอบอาชีพและปัญหาครอบครัว

1. กรณีศึกษาอยู่ในวัยสูงอายุ ถึงแม้จะมีความขยันอดทน แต่มีความเจ็บป่วยได้ง่าย เช่น ปวดหลัง ปวดเข่า ปวดหัว เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่ากรณีศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง เมื่อมีภาระมากและสุขภาพไม่ดี ความเหนื่อยและอ่อนล้า ทำให้เกิดความขอกช้าและขมขื่นทางด้านจิตใจ

2. รายได้ไม่แน่นอนและไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย เนื่องจากมีผู้ประกอบอาชีพรายอื่นอีกเป็นจำนวนมาก หากผู้สูงอายุออกเก็บขยะในช่วงจังหวะที่มีคนอื่นเก็บไปแล้ว ก็จะได้ของน้อย รายได้ก็จะน้อยตามไปด้วย และในขณะเดียวกันการเก็บของแต่ละครั้งมีรายได้เพียงวันละ 40-100 บาท แต่เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ต้องรับภาระเลี้ยงดูบุตรหลานหลายคน บางคนกำลังเรียนหนังสือต้องจ่ายค่าอาหาร บางคนเป็นเด็กเล็กต้องซื้อนม ขนมนม เป็นต้น จึงมักไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย

3. กรณีศึกษาต้องรับภาระเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว เป็นเสาหลักให้กับครอบครัว แม้ลูกหลานบางคนสามารถช่วยทำงานได้ แต่ปฏิเสธที่จะออกไปด้วย เนื่องจากความบกพร่องทางร่างกาย และสติปัญญา จึงเกรงว่าจะเป็นอันตราย ด้วยเหตุนี้กรณีศึกษาจึงต้องประกอบอาชีพคนเดียวและทำงานหนัก ไม่ใคร่มีเวลาพักผ่อนมากนัก

การประเมินตนเอง กรณีศึกษาส่วนใหญ่มีมุมมองเกี่ยวกับตนเองว่า เป็นคนจน ต่ำต้อย แต่ไม่ไร้คุณค่า กล่าวคือ กรณีศึกษามองว่าตนเองเป็นคนจนและต่ำต้อยหากเปรียบเทียบกับคนอื่นในสังคม ทั้งนี้เพราะมีอาชีพที่อยู่กับความสกปรก น่าเหิน ผู้คนอาจจะรังเกียจและไม่อยากคบค้าสมาคมด้วย ประกอบกับมีฐานะยากจนมีที่อยู่อาศัยที่คับแคบ รกรุงรัง ประกอบอาชีพแบบหาเช้ากินค่ำ มีชีวิตอยู่อย่างพอมือพอกินไปวัน ๆ แต่ในขณะเดียวกัน กรณีศึกษาก็มองว่าตนเองไม่ไร้คุณค่า ทั้งนี้เพราะยังเป็นที่พึ่งของสมาชิกในครอบครัว และยังมีอิทธิพลต่อบุตรหลาน เพราะสมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ เนื่องจากมีความบกพร่องทางร่างกายและสติปัญญา และยังเป็นเด็กเล็ก นอกจากนี้ยังมีความรู้สึกเป็นห่วงบุตรหลานหากตนเองต้องเป็นอะไรไป แต่ในขณะเดียวกันก็มีความน้อยเนื้อต่ำใจว่าตนเองมีบุตรหลานหลายคนแต่ไม่มีใครเลี้ยงตนเองได้สักคนหนึ่ง

ดังนั้น สภาพการดำเนินชีวิตของกรณีศึกษาส่วนใหญ่มักจะมีชีวิตอยู่ไปเรื่อย ๆ อย่างไร้จุดหมาย ขอให้มัวละกำลังทำงานได้และมีกินไปวัน ๆ หนึ่งเท่านั้น โดยมองถึงปัจจุบันมากกว่าที่จะคิดถึงการวางแผนในอนาคต สำหรับความมุ่งหวังในอนาคต ส่วนใหญ่จะไม่ยุติการดำเนินชีวิตอย่างในปัจจุบัน เพราะเป็นอาชีพสุดท้ายที่เลือกแล้วมีความเหมาะสมมากที่สุดกับวัยชราที่ไม่ต้องมีการลงทุนเพียงแต่อาศัยความอดทนเท่านั้น

ความสัมพันธ์กับชุมชนและอำนาจต่อรอง กรณีศึกษาส่วนใหญ่เป็นสมาชิกคนหนึ่งในชุมชน และไม่ได้มีบทบาทสำคัญในชุมชน และชุมชนที่กรณีศึกษาอาศัยอยู่ส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่อยู่ในช่วงของการถูกไล่รื้อ ขาดการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ดังนั้นการได้รับความช่วยเหลือและการเข้าถึงบริการของรัฐจึงไม่สามารถทำได้ เพราะกรณีศึกษามองว่า ตนเองมีอาชีพอยู่กับกองขยะ เก็บขยะ ไม่มีใครต้องการรับฟัง และประการสำคัญ ไม่รู้จะเรียกร้องกับใคร ที่ไหนและอย่างไร แต่ในขณะที่กรณีศึกษาบางรายเคยได้รับบริการจากภาครัฐและเอกชน แต่การให้บริการขาดความต่อเนื่อง สำหรับในเรื่องอำนาจต่อรอง กรณีศึกษาไม่มีอำนาจต่อรอง

กับชุมชน และสังคม เพราะคิดว่าตนเองเป็นเสียงส่วนน้อย แต่จะมีอำนาจต่อรองกับสมาชิกในครอบครัวมากกว่าในฐานะผู้นำของครอบครัว

การวิเคราะห์วงจรความทุกข์ยากลำบาก

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีการเปลี่ยนจากภาคเกษตรมาเป็นอุตสาหกรรม กรณีศึกษาต่างอพยพย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมือง เนื่องจากหมดที่นาทำกิน ได้ผลผลิตไม่ดี เมื่อเข้าสู่เมืองก็จะเข้ามาอยู่ในชุมชนแออัด อยู่ในสภาพแวดล้อมที่แออัด มีปัญหาสลับซับซ้อน มีการแข่งขันกันสูง จึงทำให้เกิดความลำบากในการปรับตัว

2. การขาดการศึกษา กรณีศึกษาส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เมื่อมีการศึกษาน้อย การเข้าสู่อาชีพที่จะทำให้มีรายได้ดีนั้นมีโอกาสน้อย ดังนั้นจึงมักประกอบอาชีพรับจ้างก่อสร้าง และเมื่อขอร้องต้องมาประกอบอาชีพเก็บขยะ ซึ่งมีรายได้เพียงวันละ 40 -100 บาท แต่ภาระที่จะต้องเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ มีมาก ดังนั้นรายได้จึงไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย

3. การมีบุตรจำนวนมาก กรณีศึกษาส่วนใหญ่มีบุตรมากกว่า 4 คนขึ้นไป ซึ่งนอกจากจะเป็นภาระในเรื่องค่าใช้จ่ายแล้ว การเลี้ยงดูบุตรไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากต้องละทิ้งไปประกอบอาชีพ และรายได้จากจากอาชีพก็มีไม่เพียงพอที่จะหาอาหารและที่อยู่อาศัยให้บุตรหลานอย่างถูกสุขลักษณะได้ ทำให้บุตรหลานบางรายพิการและสุดท้ายต้องมาเป็นภาระให้กับกรณีศึกษาต้องเลี้ยงดูต่อไป โดยจากสถิติพบว่า เกือบทุกครอบครัวมีสมาชิกพิการ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบแล้วจะมีอัตราที่สูงกว่าชุมชนปกติ

4. การขาดการวางแผนในชีวิต กรณีศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้มีการวางแผนชีวิตตั้งแต่การสมรส การวางแผนการมีบุตร และพบว่าสามีมีพฤติกรรมไม่ดี กินเหล้า เล่นการพนัน เจ้าชู้ ไม่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว นอกจากนี้พบว่า เมื่อเข้ามาประกอบอาชีพในกรุงเทพฯ ยังขาดการวางแผนในเรื่องของการใช้จ่าย มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยตามสมัยนิยมไม่สามารถเก็บออมเงินได้

5. การไม่ได้รับบริการจากภาครัฐและเอกชน กรณีศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้รับบริการจากภาครัฐ ภาครัฐยังให้บริการไม่ทั่วถึงและครอบคลุม สำหรับภาคเอกชนเคยเข้าไปให้ความช่วยเหลือแต่ก็ได้ถอนตัวออกไป การให้บริการจึงไม่ต่อเนื่อง

จากภาพรวมทั้งหมด จะพบว่า แม้ผู้สูงอายุจะประสบกับสภาพที่ยากลำบากแร้นแค้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่ก็ยังเป็นที่ยึดและความหวังสุดท้ายให้กับครอบครัว เปรียบเสมือนฟางที่เปราะบางหากถูกแสงแดดแรงกล้า หรือการกระทบกระเทือนใด ๆ ก็พร้อมจะแตกหักเปื่อยสลายไปได้ ดังนั้นหากฟางเส้นสุดท้ายนี้ได้รับการเยียวยาและปกป้องรักษาก็จะทำให้เป็นฟางที่ยังประโยชน์ให้แก่ครอบครัวและชุมชนต่อไป

แนวทางการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุและครอบครัว

1. ควรให้บริการที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย โดยการเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ แนะนำเรื่องสุขภาพและอนามัยของสิ่งแวดล้อม และที่อยู่อาศัย เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีการเจ็บป่วยได้ง่าย

2. ควรให้บริการอย่างทั่วถึง เช่น บริการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุหรือครอบครัว

3. ส่งเสริมเกียรติภูมิของผู้ประกอบอาชีพเก็บของเก่า (ขยะ) ให้มีศักดิ์ศรีเท่าเทียมอาชีพอื่นๆ ในสังคม โดยเน้นการเป็นประโยชน์ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

4. ผลักดันนโยบายการรับเลี้ยงผู้สูงอายุในครอบครัว โดยการลดภาษีให้แก่ครอบครัวผู้รับภาระเลี้ยงดูผู้สูงอายุ

4.2 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาเรื่องผู้สูงอายุ : ฟางเส้นสุดท้ายของครอบครัวในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานคร ซึ่งสามารถตอบวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาระบบการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุและ ครอบครัวแล้วนั้น ยังมีข้อเสนอแนะในประเด็นอื่น ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการพัฒนาดังนี้

1. ควรศึกษาผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ และเป็นผู้นำของครอบครัว เพื่อนำไปสู่การพัฒนา ระบบสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุทุกกลุ่มอย่างครอบคลุม

2. ควรส่งเสริมค่านิยมการอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวขยาย ซึ่งจะมีการอยู่ร่วมกันของคนหลายวัยทำให้เกิดการเรียนรู้และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในครอบครัว

3. ควรส่งเสริมการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพอิสระในแต่ละชุมชน โดยให้สมาชิกวัยอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. คนจนเมือง. www. Welfare forall. Org/res/resooll. Doc.กรมประชาสงเคราะห์.
2540. สถานการณ์ผู้สูงอายุและการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ ในประเทศไทย. เอกสารอัดสำเนา
- ชนิดา สุวรรณศรี. 2542. ผลของกิจกรรมกลุ่มที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของเยาวชนผู้ติดยาเสพติด
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาการให้คำปรึกษา.
- นาภาพร ชโยวรรณ. สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย. การประชุมสัมมนาเรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนางานผู้สูงอายุ
วันที่ 1-3 มิถุนายน 2542 โรงแรมรอยัลปริ้นเซส กรุงเทพมหานคร.
- นุชจรี ฉายเ็นตร. 2538. ผลของการฝึกทักษะการดำเนินชีวิตที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของคนพิการ.
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (จิตวิทยาการให้คำปรึกษา). มหาวิทยาลัย รามคำแหง.
- นริสา จิตรสำนึก. 2540. ผลของการปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบกลุ่มที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของเยาวชน
กระทำผิดกฎหมายในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จ.ขอนแก่น.
- ประภากร โกมลิมศรี. 2544. การศึกษาความต้องการ แรงจูงใจและการเห็นคุณค่าในตนเองของประชาชน
ยากจนในชุมชนมหาหงษ์ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. สารนิพนธ์สังคมสงเคราะห์
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการโครงการสวัสดิการสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหัว
เฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. 2537. วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย วิธีใหม่แห่งการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2.
พิมพ์ที่ เติตสัน เพรสโปรดักส์, กรุงเทพฯ.
- พรรณทิพย์ เพชรมาก และคณะ. 2533. ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานนอกระบบในชุมชนแออัดกับระบบ
เศรษฐกิจเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีอาชีพเก็บและรับซื้อของเก่าในเขตกรุงเทพมหานคร. ฝ่ายข้อมูล
เผยแพร่ มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. 2534. แนวทางการจัดบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ. สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ. 2536. การศึกษาศักยภาพของปัจจัยเกื้อหนุนทางสังคมที่มีต่อการจัดบริการ
สำหรับผู้สูงอายุ. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2540. การเกื้อหนุนทาง
สังคมแก่ผู้สูงอายุ. โครงการศึกษาวิจัยครบวงจรเรื่อง ผู้สูงอายุในประเทศไทย. พิมพ์ที่บริษัท แอล.ที.
เพรส จำกัด.

บรรณานุกรม(ต่อ)

- ศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์. 2538. ศรีสังคม. จัดพิมพ์โดย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.
ศูนย์วิชาการเคหะแห่งชาติ การเคหะแห่งชาติ. 2535. การสำรวจคนจนเมืองที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัดเขตกรุงเทพมหานคร.
สังคีต พริยะรังสรรค์ และสมชาย ช่วยเกลี้ยง. 2539. วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของสลัมใน กรุงเทพมหานครกับการส่งเสริมการมีงานทำ. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยกาญจนาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
อัศพรพรณ ขวัญชื่น. 2544. ผลการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้ต้องขังในเรือนจำกรุงเทพมหานคร. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
อภิชัย พันธเสน. 2540. วิกฤตการณ์ความยากจนและทางออก. กลยุทธ์กับหายนะเศรษฐกิจไทย.

ภาษาอังกฤษ

- Coopersmith, S. 1984. SEI : Esteem Inventories. Palo Alto. C.A : Counseling Psychologist Press.
Hubbard, P., Muhlenkamp, A.P., and brown, N. 1984. "The Relationship Between social Support and Self-Care Practice." Nursing Research 33 September-October 1984.
Sasse, C.R. 1978. Person to Person, Illinois : Benn, ep Publishing Co.

ภาคผนวก

กรณีศึกษาที่ 1

นางสมบุรณ์ หมุ่นอก (นามสมมุติ)

“มา...มะ...มา...มะ มากินข้าวเร็ว เจ้าขาวเจ้าดำ” เป็นเสียงเรียกหาแมว 4-5 ตัว ของยายสมบุรณ์วัย 75 ปี ก่อนที่จะออกไปทำงานเก็บขยะบริเวณไม่ห่างไกลจากแหล่งชุมชนมากนัก ยายสมบุรณ์เลี้ยงแมวเหล่านี้ด้วยความสงสาร และหวังจะได้มันเป็นเพื่อนหลังจากสามีที่อยู่กินกันมา กว่า 40 ปีได้เสียชีวิตลง “ฉันเห็นมันผอมโซ มาร้องเหมียว เหมียว มันคงหิวข้าว ฉันก็เลยเลี้ยงมันมาเรื่อย พอผัวฉันตายก็ไม่มีใคร ก็มีแต่มันนี่แหละเป็นเพื่อน”

ยายสมบุรณ์ มีภูมิลำเนาอยู่จังหวัดสระบุรี เป็นหญิงชราร่างเล็ก ผอมเกร็ง ผมหอมกลิ่นสืต่าปนเทา สีผิวคล้ำ ฟันดำเนื่องจากกินหมาก มีลักษณะท่าทางคล่องแคล่ว ถึงแม้หลังจากจะเริ่มโก่งบ้างก็ตาม ยายสมบุรณ์เล่าให้ฟังว่า เธอเกิดมาในตระกูลที่พ่อบุญมีพอกิน มีพี่สาว 1 คน ได้รับการศึกษาจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เมื่อจบแล้วช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพทำนา เมื่ออายุได้ประมาณ 27 ปี แต่งงานกับสามีซึ่งเป็นคนบ้านเดียวกัน สามีมีอาชีพเป็นลูกจ้างอยู่ที่การรถไฟหัวลำโพง ด้วยเหตุที่อาชีพของสามีต้องเดินทางตลอดจึงไม่มีใครมีเวลาที่จะกลับมาหายายสมบุรณ์มากนัก ประกอบกับสามีได้ไปตรวจพบที่หลังว่าเป็นหมัน ทั้งคู่จึงไม่มีบุตรด้วยกัน จนเมื่อยายสมบุรณ์อายุ 35 ปี มารดาได้เอาที่นาไปจำนอง แต่ถูกโกงที่นาไป 25 ไร่ ทำใหยายสมบุรณ์ปรึกษากับสามีและย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วยกัน โดยมาอาศัยใกล้ ๆ กับบ้านพี่ชายของสามี ซึ่งทำงานเป็นพนักงานกวาดถนนของ กทม. โดยซื้อบ้านทรงไทยหลังเล็ก ๆ ในราคา 1,500 บาท สำหรับที่ดินเป็นของกรรมนารักษ์ (ปัจจุบันเป็นชุมชนอยู่ข้างโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์) และต้องเสียค่าเช่าเป็นรายปี ๆ ละ 20 บาท

ในระยะแรกยายสมบุรณ์ได้ลงทุนค้าขายผลไม้ร่วมกับน้องสาวของสามีบริเวณหัวลำโพงซึ่งสามีทำงานอยู่ และสามีได้ช่วยงานอย่างขยันขันแข็ง มีรายได้วันละ 200-300 บาท และเสียค่าเช่าที่เดือนละ 500 บาท เมื่อมีเงินเก็บมากขึ้น ยายสมบุรณ์จึงรับบิดา มารดาซึ่งชรามากแล้วที่อยู่ต่างจังหวัดมาอยู่ด้วย และเงินจากการค้าขายส่วนใหญ่จะให้มารดาเป็นคนเก็บไว้ให้ โดยยายสมบุรณ์ให้เหตุผลว่า “ฉันเก็บเงินเองไม่ได้หรอก เห็นใครก็จะสงสารเขาไปหมด อดไม่ได้ที่จะให้เขา ผัวฉันก็เหมือนกันเขาขยันก็จริง แต่ก็ชอบกินเหล้า แล้วก็ชอบใช้จ่ายเยอะ ถ้าฉันเก็บก็จะแยกกันไปหมด” แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ยายสมบุรณ์จะให้มารดาเป็นคนเก็บไว้ให้แต่ก็ยังมียาได้ส่วนหนึ่งที่เป็นของยายสมบุรณ์เองและสามี รวมกันฝากไว้กับธนาคารประมาณ 15,000 บาท ซึ่งยายสมบุรณ์คิดว่าคงเป็นจำนวนเงินพอสมควรที่จะเก็บไว้ใช้ในยามขัดสน นอกจากยายสมบุรณ์จะมีอาชีพค้าขายแล้ว ยายสมบุรณ์ยังเป็นคนใจบุญชอบทำบุญตักบาตร และบวชชีพราหมณ์เกือบทุกปี ซึ่งยายสมบุรณ์บอกว่า การบวชชีและทำบุญตักบาตรจะทำให้ตนมีจิตใจที่สะอาด ไม่คิดมาก

เมื่อชีวิตถึงจุดหักเห บิดาและมารดาเสียชีวิตในปีเดียวกัน ยายสมบุรณ์ได้นำเงินที่ฝากธนาคารมาจัดงานศพ สำหรับเงินที่มารดาเก็บไว้ ยายสมบุรณ์ไม่ทราบวามารดาเก็บไว้ที่ใดและหาไม่พบจนถึงทุกวันนี้ หลังจากบิดามารดาเสียชีวิต สามีก็เริ่มเปลี่ยนแปลงกินเหล้ามากขึ้น เมื่อเมาก็จะหาเรื่องทะเลาะกับยายสมบุรณ์ ในขณะเดียวกันยายสมบุรณ์ก็เป็นคนคิดมาก เครียดง่าย เคยเอาไม้ฟาดหัวสามีแตก เนื่องจากโมโหที่สามีกินเหล้าและหาเรื่องทะเลาะกับตน เมื่อยายสมบุรณ์อายุได้ประมาณ 45 ปี รู้สึกว่าตัวเองเริ่มยกของไม่

ไหว ปวดหลังและไหล่ ประกอบกับสามีไม่ได้ช่วยเหมือนแต่ก่อน จึงเลิกขายผลไม้และมารับจ้างเป็นหมอนวด ซึ่งยายสมบุญไม่เคยเรียนและมีทักษะด้านการนวดมาก่อน เพียงแต่เคยนวดเพื่อนบ้านและเพื่อนบ้านบอกว่า ดีขึ้น ยายสมบุญมีรายได้จากการนวดวันละประมาณ 100 บาท นอกจากนี้ยังเก็บผักข้างทางส่งขาย มีรายได้รวมกันประมาณวันละ 120-150 บาท แต่อย่างไรก็ตามเงินที่ได้มาแต่ละวันยายสมบุญได้นำมาซื้อเหล้ากิน ยายสมบุญเริ่มกินเหล้าเก่งเพราะจะได้ไม่คิดมาก ทำให้ยายสมบุญไม่มีเงินเก็บ เมื่อยายสมบุญอายุได้ประมาณ 55 ปี เริ่มจะนวดไม่ไหวและอาชีพการนวดมีรายได้ไม่แน่นอน เพราะบางวันมีคนให้นวด บางวันไม่มีให้นวดจึงหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะแทน เพราะเห็นว่ามันจะมีรายได้ดีกว่า ไม่ต้องลงทุนและไม่ต้องออกแรงมาก โดยออกเก็บตั้งแต่เวลา 06.00 น. กลับเวลา 13.00 น. และออกเก็บอีกครั้งในช่วง 16.00 – 20.00 น. แต่ในระยะหลังสภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวยจึงออกเก็บในช่วงเวลาเช้าเท่านั้น

ต่อมาเมื่อยายสมบุญอายุได้ประมาณ 60 กว่าปี สามีได้เสียชีวิตลงเนื่องจากโรคพิษสุราเรื้อรัง ไม่สามารถรักษาได้ ถึงแม้ว่าช่วงหลังสามีจะไม่ดี แต่ยายสมบุญก็ยังรัก จึงทำให้ยายสมบุญมีความเครียดมากยิ่งขึ้น ทั้งเหงาและยากจนแร้นแค้น ดังนั้นยายสมบุญจึงมีชีวิตอยู่เพื่อเลี้ยงตัวเองและเลี้ยงแมวไปวัน ๆ ในแต่ละวันยายสมบุญจะซื้อแกงถุงละ 20 บาท กินวันละ 2 มื้อ สำหรับข้าวและเสื้อผ้ามีคนแถวตลาดใกล้บ้านให้มาด้วยความสงสาร ชาวบ้านในละแวกใกล้ ๆ บอกว่าบางวันยายสมบุญออกไปเก็บของเดินถือขวดเหล้ากินไปด้วย และเมาหลับพับข้างทางเดินเท้าอยู่ตรงนั้น

สภาพที่อยู่อาศัย สภาพบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ยกพื้นไม่สูง หลังคาจั่วมุงสังกะสี คล้ายบ้านทรงไทย แต่อยู่ในสภาพเก่าและทรุดโทรมมาก โดยเฉพาะหลังจากที่สามีเสียชีวิต ยายสมบุญมิได้สนใจสภาพความเป็นอยู่ ไม่ได้ทำความสะอาด ดังนั้นจากบ้านที่มีความเล็กอยู่แล้ว ยิ่งทำให้เล็กและดูแคบไปหมดตา เพราะยายสมบุญนำสิ่งของและเสื้อผ้าที่เก็บได้จากกองขยะเข้ามาไว้ในบ้านทั้งหมด เนื่องจากไม่มีบริเวณบ้านเป็นที่สำหรับการคัดแยกขยะ เมื่อเข้าบ้านก็จะพบกองสิ่งของและเสื้อผ้าเหล่านี้ เพราะฉะนั้นเวลาจะพูดคุยกันก็จะนั่งบนกองสิ่งของเหล่านี้ และพบว่าที่กองเสื้อผ้ามีแมลงหวี่ไต่ตอมและบินไปมาเต็มไปหมด และแมวที่ยายสมบุญเลี้ยงไว้ 3-4 ตัว ก็จะมีวงกระโดดขึ้น กระโดดลงตามหน้าต่างตลอดเวลา และจะมีเขี้ยวหมากเก่า ๆ อยู่ข้างกายเสมอ สำหรับเครื่องอำนวยความสะดวกภายในบ้านมีไฟฟ้าไว้ใช้ 1 ดวง และพัดลม 1 ตัว และวิทยุเก่าเล็ก ๆ 1 เครื่อง ยายสมบุญบอกว่าเอาไว้ฟังข่าวสาร โดยเฉพาะข่าวอาชญากรรมที่แสดงให้เห็นถึงความตกตอยของสังคมในด้านของค่าใช้จ่าย ยายสมบุญจึงไม่ต้องเสียค่าไฟฟ้า เพราะต่อมิเตอร์มาจากบ้านของเพื่อนบ้าน และเพื่อนบ้านช่วยออกให้เพราะเห็นว่ายายสมบุญยากจนและอยู่ตัวคนเดียว นอกจากนี้บริเวณหน้าบ้านซึ่งมีช่องทางเดินเล็กน้อย ยายสมบุญวางเตาถ่านไว้ เพื่อจะได้ต้มน้ำร้อนและหุงข้าวสำหรับตัวเองและแมวที่เลี้ยงไว้เป็นเพื่อน

การประเมินตนเอง ยายสมบุญมองตนเองว่าเป็นคนยากจน แต่ก็ยังมีศักดิ์ศรีว่ายังสามารถเลี้ยงตนเองได้ ไม่ได้ขอใครกิน ยายสมบุญได้แสดงทัศนะของคนจนว่า “คนจนคือ คนหาเช้ากินค่ำ วันหนึ่งได้ 30-40 บาท หวานนี้กินพุงนี้ ฉันเป็นคนคิดมากไม่อยากให้ใครเลี้ยง ถ้าไม่ไหวก็ช่างมัน ยายเกรงใจ เราก็อยู่ใน

ระดับของเรา เราก็ทำมาหากินของเรา พอกินพออยู่ไปวัน ๆ” ถึงแม้ยายสมบุญจะไม่มีลูก แต่ก็มีหลานซึ่งเป็นลูกของน้องสาวสามีคอยช่วยเหลือยามเจ็บป่วย แต่ก็ไม่ต้องการที่จะพึ่งพามาก เพราะหลานต้องดูแลน้องสาวของสามีซึ่งชราามากแล้วด้วย ประกอบกับยายสมบุญเป็นคนใจบุญ เกรงใจคนและคิดว่าสามารถที่จะเลี้ยงตนเองได้ สำหรับการวางแผนในการดำเนินชีวิต ยายสมบุญไม่ได้ตั้งความหวังอะไร ขอให้แต่ละวันมีกินและไม่เจ็บป่วยก็เพียงพอ และยังคงประกอบอาชีพเก็บขยะเช่นนี้ต่อไปจนกว่าจะตาย แต่อย่างไรก็ตาม ยายสมบุญยอมรับว่า ทุกวันนี้มีบางวันที่ตนเองยังคิดมากนอนไม่หลับ มีปัญหาสุขภาพบ้างในบางครั้ง “ฉันไม่หวังอะไรแล้ว ตายก็หมดเวรไป บางครั้งเครียดนอนไม่หลับ เป็นลมด้วย บางที่ต้องซื้อยานอนหลับมากิน”

ความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ถึงแม้ว่ายายสมบุญจะอยู่ตัวคนเดียว แต่ก็ยังมีน้องสาวของสามีและลูกชายที่อาศัยอยู่บ้านใกล้เคียงคอยช่วยเหลืออยู่ในยามเจ็บป่วยมาก ๆ แต่ก็ไม่ได้อยู่กับยายสมบุญตลอดเวลา เพราะหลานต้องทำงานและน้องสาวของสามีก็ชรามาก ในขณะที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างคนต่างอยู่ แต่ก็มักจะให้ความช่วยเหลือด้วยความเมตตาสงสาร ให้อาหาร เสื้อผ้าในบางครั้ง สำหรับชุมชนที่ยายสมบุญอาศัยอยู่ไม่มีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน ดังนั้นระบบการจัดสวัสดิการในชุมชนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันจึงไม่มี แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ยายสมบุญจะยากจน แต่ก็ไม่ได้ทำความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน

การให้ความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน สำนักงานเขตของกรุงเทพฯ ได้เข้ามาจัดทำทางเดินเท้าให้ภายในชุมชน แต่ความช่วยเหลือเฉพาะรายสำหรับยายสมบุญแล้ว ไม่เคยได้รับ มีเพียงแต่คนเข้ามาสัมภาษณ์ ถามประวัติและที่อยู่ แต่ก็เงียบหายไป ส่วนบริการที่ได้รับอยู่ในปัจจุบันคือ ได้รับการตรวจรักษาเบื้องต้น ซึ่งโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์จะมีการออกหน่วยให้บริการกับชุมชน

ความต้องการช่วยเหลือจากภาครัฐ ยายสมบุญต้องการมีสุขภาพอนามัยที่ดี หากภาครัฐได้มีการให้บริการถึงชุมชนโดยเฉพาะการตรวจสุขภาพเป็นระยะและต่อเนื่อง จะทำให้นำไปสู่การป้องกันการเกิดโรคได้ และหากปราศจากโรคก็จะทำให้มีพลังกำลังทำงานต่อไปได้

วิเคราะห์กรณีศึกษา ยายสมบุญ หมูนอก

เมื่อวิเคราะห์ถึงความทุกข์ยากลำบากของยายสมบุญแล้ว พบว่าแต่เดิมยายสมบุญเกิดมาในตระกูลที่เรียกว่า พอกินพอใช้ แต่ครอบครัวต้องมาประสบกับการถูกโกงที่นาจากนายทุน อันเป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนจากภาคเกษตรมาเป็นอุตสาหกรรม แต่อย่างไรก็ตามยายสมบุญต่อสู้ด้วยการย้ายครอบครัวเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ โดยประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วดูคล้ายกับว่าชีวิตน่าจะดีขึ้นหรือน่าจะพออยู่พอกินได้สบาย เพราะยายสมบุญไม่มีลูก เพียงแต่ต้องดูแลบิดามารดา นอกจากนี้ยังมีสามีเป็นเร่ร่อนอีกทางหนึ่ง แต่สภาพร่างกายของยายสมบุญเริ่มเสื่อมถอย เมื่ออายุมากขึ้นร่างกายไม่เอื้ออำนวยให้ยกของหนัก จึงเปลี่ยนงาน ประกอบกับบิดามารดาเสียชีวิต

สามีเริ่มเปลี่ยนมากินเหล้ามากขึ้น ตัวของยายสมบุญเองไม่รู้จักรางแผนชีวิต ใช้จ่ายเงินไม่เป็น ไม่รู้จักการเก็บออม อีกทั้งยังเป็นคนใจบุญ ชอบให้ความช่วยเหลือ ใจอ่อน โดยเฉพาะกับสามีที่มักใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย ด้วยเหตุนี้จึงเป็นผลให้ยายสมบุญประสบกับความยากลำบากในปัจจุบัน นอกจากนี้ยายสมบุญยังไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐที่ผู้สูงอายุทั้งหลายพึงจะได้รับ แต่อย่างไรก็ตาม ยายสมบุญยังคิดเสมอว่าตนเองก็เป็นคนหนึ่งในสังคมที่สามารถช่วยเหลือตนเองและไม่ได้ทำความเดือดร้อนให้สังคม

กรณีศึกษาที่ 2

นางถนอม วงษ์ทวี (นามสมมติ)

คุณยายถนอม หญิงชราวัย 72 ปี ร่างท้วมสูง ผิวค่อนข้างคล้ำอันเนื่องมาจากการกรำแดดที่แผดเผา ร่างกายยามต้องทำงานในช่วงเวลากลางวัน ผมหยักศกสีดำอมม่วงจากการย้อมสีผม บริเวณแขนขาตุลิบเล็กกว่าส่วนอื่น ๆ ของร่างกายอันเนื่องมาจากการใช้แรงงาน ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนจังหวัดอยุธยา มีพี่น้อง 2 คน เรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 ของโรงเรียนวัดไถ่บ้าน และเริ่มอาชีพจากการช่วยบิดามารดาทำนา เมื่อบิดามารดาเสียชีวิตจึงมาอยู่กับย่าจนกระทั่งได้แต่งงานกับสามีซึ่งเป็นคนอยุธยาด้วยกันและย้ายเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกินต้องเช่าที่นา เพราะบิดาชายที่นาหมดตั้งแต่สมัยยังมีชีวิตอยู่

การเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ครั้งแรกยายถนอมและสามีได้เช่าห้องแถวอยู่ดอนเมือง เพราะประกอบอาชีพรับจ้างเป็นช่างก่อสร้างที่สนามบินดอนเมือง ขณะนั้นยายถนอมมีอายุได้ 25 ปี และมีบุตร 2 คน เป็นหญิง 1 คน และชาย 1 คน ในการประกอบอาชีพก่อสร้างเริ่มแรกจากการเป็นลูกมือของช่างปูน ได้รับค่าแรง 25 บาทต่อเดือน โดยประกอบอาชีพรับจ้างเป็นช่างก่อสร้างนานถึง 10 ปี สำหรับสามีทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ของกรุงเทพมหานครฝ่ายรักษาความสะอาด ได้ค่าจ้างเดือนละ 20 บาท

เมื่ออายุได้ประมาณ 40 ปี ยายถนอมเลิกประกอบอาชีพช่างก่อสร้าง เนื่องจากสภาพร่างกายเริ่มเสื่อมถอยไม่สามารถที่จะยกแบกหามได้เหมือนแต่ก่อน และจะต้องรับภาระเลี้ยงดูบุตรชายที่เพิ่มขึ้นมาอีก 3 คน จึงมารับจ้างเป็นคนสวนของธนาคารทหารไทย (หน้าสวนจตุจักรในปัจจุบัน) มีหน้าที่รดน้ำต้นไม้ มีรายได้เดือนละ 3,000 บาท ในช่วงที่ทำงานเป็นช่างสวนได้ไปจัดสวนที่ธนาคารทหารไทย สาขาปากเกร็ด และถูกรถชนพักรักษาตัวอยู่หลายเดือน แต่ในขณะที่อยู่ในช่วงพักฟื้น ผู้จัดการบริษัทให้การดูแลด้วยการให้พักที่บ้านพักคนสวนพร้อมกับสามีและลูก 5 คน ดังนั้นขณะที่เจ็บป่วยยายถนอมก็ได้รับเงินเดือนด้วย ยายถนอมประกอบอาชีพจัดสวนประมาณ 5 ปี และต้องเลิกทำเพราะมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหาร หลังจากนั้นยายถนอมและครอบครัวย้ายมาอยู่แถวดินแดง แรก ๆ มาอยู่บริเวณกรมทหารดุริยางค์ แต่ถูกไล่ที่จึงย้ายมาอยู่ในชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี (ซึ่งเป็นที่ในปัจจุบัน) แต่เดิมสถานที่นี้เป็นป่าหมด เมื่อมาอยู่ในชุมชนได้ไม่นาน ยายถนอมเริ่มประกอบอาชีพขายของชำโดยใส่รถซาเล้งเร่ขาย แต่โชคไม่เข้าข้าง ยายถนอมถูกรถเฉี่ยวขณะที่ประกอบอาชีพ ทำให้ยายถนอมกระดูกหัก และรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลพระมงกุฎ หลังจากนั้นจึงเลิกขายเพราะสภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย ประกอบกับชุมชนที่ยายถนอมอาศัยอยู่ถูกไล่ที่ คนจึงลดน้อยลงทำให้ยายถนอมทำการค้าได้ไม่ดี ประกอบกับสามีเริ่มติดจาก กินเหล้ามากขึ้น ไม่รับผิดชอบจึงเลิกร้างกันไป สำหรับลูก ๆ ทั้ง 5 คนก็แยกย้ายกันไป ไปทำงานที่อื่นบ้างหรือมีครอบครัวบ้าง ทำให้ยายถนอมเริ่มใช้ชีวิตอยู่คนเดียวกับสังขารที่ไม่เอื้ออำนวยให้ทำงานหนัก จึงหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะ ซึ่งเป็นงานที่ไม่ต้องลงทุน แต่อาศัยแรงกายที่พอจะทำได้กับวัย 50 ปีเศษ

สภาพบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย ยายถนอมอาศัยอยู่ในชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี เป็นที่ดินของเอกชน อาศัยอยู่ในบ้านไม้หลังเล็ก ยกพื้นจากพื้นดินเล็กน้อย สภาพเก่าชำรุด หลังคามุงสังกะสีเก่า ๆ

ผ้าบ้านบางด้านนำป้ายโฆษณาที่ไม่ใช้แล้วมาปะติดไว้เพื่อป้องกันแสงแดดและลม ด้านหน้าบ้านเป็นถนนคอนกรีตรถผ่านไปมา โดยมีสถานที่ว่างตรงข้ามกับบ้านเป็นที่สำหรับการคัดแยกขยะแต่ละครั้ง สภาพภายในบ้าน ทั้งที่ทำอาหาร ที่นอน ที่สำหรับแขวนเสื้อผ้าอยู่ภายในบริเวณเดียวกันทั้งหมด อุปกรณ์อำนวยความสะดวก เช่น พัดลม โทรทัศน์ วิทยุ นาฬิกา เป็นต้น ล้วนแล้วแต่อยู่ในสภาพเก่าแก่ใช้งานได้ ซึ่งได้มาจากกองขยะเป็นส่วนใหญ่ สำหรับห้องน้ำอยู่ด้านหลังบ้านใช้ร่วมกับคนอื่นในชุมชน ส่วนค่าน้ำถังละ 11 บาท ค่าไฟยูนิตละ 7 บาท ในแต่ละเดือนยายถนอมต้องเสียค่าน้ำ ค่าไฟเดือนละประมาณ 300-400 บาทต่อเดือน

สภาพการทำงาน การประกอบอาชีพเก็บขยะของยายถนอมเริ่มจากเวลา 06.00-12.00 น. และเวลา 16.00-24.00 น. โดยเก็บบริเวณรอบ ๆ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ตามชอกซอยต่าง ๆ ที่มีถังขยะตั้งอยู่ อุปกรณ์และพาหนะคู่ใจของยายถนอมคือ สามล้อถีบ บนสามล้อถีบประกอบไปด้วยถุงดำใบใหญ่ประมาณ 2-3 ใบ ทำยรมมีน้ำใส่ขวดไว้พร้อมกับผ้าเช็ดมือสำหรับการทำความสะอาดหลังจากเก็บแต่ละครั้ง สำหรับตัวยายถนอมเองแต่งตัวด้วยความทะมัดทะแมง ใส่หมวกสีแดง เสื้อแขนยาวลายสก๊อตสีฟ้า บางวันใส่สีเทาอม ๆ สับเปลี่ยนกันไปทุกวัน ทางเกงขายาวสีดำ แต่ไม่ใส่ถุงมือ ยายถนอมบอกว่า เคยใส่ถุงมือแต่ทำงานไม่สะดวกจึงไม่ใส่ และขณะถีบรถไปตามชอกซอยจะถีบด้วยความคล่องแคล่ว แม้ขณะที่ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลเป็นช่วงที่ยายถนอมเจ็บเท้า เนื่องจากมีฝีเม็ดใหญ่ บวมแดงอยู่ด้านบนหลังเท้า แต่ยายถนอมก็ประดับประดาตัวเองค่อย ๆ เดินขึ้นรถและถีบไปโดยไม่บ่นว่าเจ็บแม้สักคำเดียว จากนั้นเมื่อถึงจุดที่ถังขยะตั้งอยู่ หากถังขยะอยู่ในซอยแคบยายถนอมจะจอดรถไว้ริมข้างทาง และเดินโยกเขยักข้ามถนนที่มีรถวิ่งผ่านไปมาเข้าไปเก็บตามถัง โดยจะก้มหน้าลงถึงคุ้ยหาขยะที่ใช้ได้ เช่น ขวดน้ำ กระดาษกล่องต่าง ๆ เป็นต้น และหยิบใส่ถุงที่เตรียมไป หากเป็นช่วงจังหวะดีก็จะมีคนถือกระดาษ ขวดน้ำมาให้ถึงที่ บ้างส่งสารก็ให้เงินบ้าง แต่ในบางวันหากยายถนอมมาผิดเวลาก็จะได้ของน้อยเพราะมีรถเก็บขยะของกทม.เก็บไปแล้วหรือมีผู้เก็บขยะรายอื่นเก็บไป หลังจากได้ของแล้ว ยายถนอมจะเก็บขยะที่ไม่ต้องการที่กระจัดกระจายอยู่ข้างถังอย่างเรียบร้อยไม่ทำความเลอะเทอะ และนำของที่ได้มาใส่รถสามล้อถีบ หลังจากนั้นหากมือเปื้อนมากก็จะล้างด้วยน้ำที่เตรียมไว้ หากเปื้อนน้อยก็จะเช็ดมือด้วยผ้า เมื่อเสร็จภาระกิจก็จะขึ้นรถถีบต่อไปยังจุดต่าง ๆ ที่เคยเก็บมาเป็นประจำทุกวัน ยายถนอมมีรายได้จากการเก็บขยะวันละประมาณ 50-60 บาท บางวันเก็บได้มากหรือมีคนให้ของด้วยก็จะมีรายได้มากกว่า 100 บาท/วัน

การประเมินตนเอง ยายถนอมมองตนเองว่า ตนเองเป็นคนยากจน แต่ก็ยังต้องทำมาหากินเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว จากการศึกษาพบว่า ยายถนอมมิได้อยู่เพียงลำพังคนเดียว ถึงแม้ลูกๆ ต่างแยกย้ายกันออกไป แต่มีลูกชายคนที่ 3 อายุประมาณ 40 ปี ต้องกลับมาขอพึ่งเพราะไม่มีงานทำและสุขภาพไม่ดี แต่ชอบกินเหล้าเมา ขอเงินเป็นประจำ ขำร้ายยังพารรยามาอยู่ด้วย อีกทั้งยังไม่ได้ช่วยยายถนอมทำงานแต่อย่างใด “บางวันฉันนอนน้ำตาไหล ต้องเลี้ยงลูกและเลี้ยงเมียของลูก เขาไม่ยอมช่วยทำงานเลย บางครั้งฉันโมโห ขว้างกระป๋องแบ่งแตกกระจายมันกลั่นอารมณ์ไม่ได้ พอขว้างเสร็จก็มานั่งร้องไห้ ไม่รู้จะทำอะไรที่ดีไปกว่านี้” ยายถนอมกล่าวด้วยความเสียใจและน้อยใจ พร้อม ๆ กับมีน้ำตาที่รินไหลออกมา แต่อย่างไรก็ตาม

เหตุการณ์เหล่านี้ยายถนอมบอกว่ามิได้เกิดขึ้นทุกครั้ง เพราะอย่างน้อยยายถนอมก็รู้สึกว่าตนเองยังเป็นคนที่มีความประโชยน์ ยังสามารถพึ่งตนเองได้ และยังมีอิทธิพลกับลูกยังปกครองลูกได้ ลูกสาวคนโตถึงแม้จะมีครอบครัวไปและไม่มีใครได้กลับมาหายายถนอม แต่ก็ยังเคยคิดที่จะพยายายถนอมไปอยู่ที่แปดริ้วด้วย แต่ยายถนอมปฏิเสธ เพราะมองว่าตนเองจะเป็นภาระให้กับคนอื่น และหากกลับไปอยู่บ้านนอกจะไม่มีอะไรทำ ขออยู่เช่นนี้จะดีกว่า สำหรับลูกคนอื่นยายถนอมไม่ได้รับการติดต่อหรือกลับมาเยี่ยมบ้านเลย โดยยายถนอมมองว่าตนเองจะประกอบอาชีพนี้ไปจนกว่าจะทำได้ หากไม่มีลูกคนใดสนใจก็จะขออยู่ที่นี้ไปจนตาย และวันใดหากที่ที่ตนเองอยู่จะถูกไล่ที่ ก็จะตาม ๆ คนในชุมชนไป เขาไปอยู่ที่ไหนก็จะไปอยู่ด้วย

ความสัมพันธ์กับชุมชน เนื่องจากชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรีเป็นชุมชนที่อยู่ในช่วงของการถูกไล่รื้อ เพราะเจ้าของที่ดินต้องการที่ดินคืน และให้ชาวบ้านไปอยู่แฟลตโดยเสียค่าที่อยู่คนละ 10,000 บาท แต่ชาวบ้านไม่มีเงินก้อนจึงไม่ไป รวมทั้งยายถนอมด้วย ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนเคยดำเนินการ เช่น การรวมกลุ่ม การจัดงานประเพณีต่าง ๆ มีองค์การเอกชนเคยเข้ามาให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ด้อยโอกาสเหล่านี้ได้หยุดไป ชาวบ้านอยู่ด้วยความระส่ำระสาย แต่ขณะเดียวกันต่างคนก็ต่างต้องหาเลี้ยงชีพเป็นกิจวัตร ต่างคนต่างทำงาน การช่วยเหลือกันจึงมีน้อยมาก ดังนั้นยายถนอมก็เป็นบุคคลหนึ่งที่จะต้องช่วยเหลือตนเอง ยายถนอมบอกว่าบางครั้งมีการแจกข้าวสารจากหน่วยงานบางแห่ง ผู้นำชุมชนก็มักจะให้กับคนที่รู้จักก่อน ยายถนอมจึงไม่ได้ทั้ง ๆ ที่ตนเองควรอยู่ในข่ายที่สมควรจะได้รับ แต่ยายถนอมก็ได้ปรีปากบ่นหรือเรียกร้องแต่อย่างใด เพียงแต่ขออยู่โดยที่ไม่ขอใครกินจะดีกว่า

การช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน ยายถนอมได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐโดยได้รับการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเดือนละ 300 บาท นอกจากนี้ภาครัฐได้ให้ยายถนอมไปอยู่แฟลต แต่ยายถนอมไม่ไปเพราะการอยู่แฟลตทำให้ประกอบอาชีพได้ยาก สำหรับด้านอื่น เช่น ในเรื่องสุขภาพหากไม่เจ็บป่วยจริงก็คงจะไม่ไปหาหมอที่สถานพยาบาล แต่มักจะหาซื้อยาตามร้านขายยาในละแวกบ้านมารับประทาน

ความต้องการช่วยเหลือจากภาครัฐ ถึงแม้ยายถนอมจะได้รับการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ แต่ยายถนอมบอกว่า เป็นระยะเวลาหลายเดือนแล้วที่ไม่ได้รับ และไม่มีการแจ้งข่าวสารแต่อย่างใด ซึ่งยายถนอมมองว่ารัฐควรให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ สำหรับในเรื่องของสุขภาพยายถนอมเป็นห่วงสุขภาพของตนเองพอสมควร เพราะมองว่าหากเจ็บป่วยก็จะทำให้ไม่สามารถทำงานได้ และขาดรายได้ ดังนั้นการให้บริการเรื่องสุขภาพควรครอบคลุมและทั่วถึง

วิเคราะห์กรณีศึกษา ยายถนอม วงษ์ทวี

ยายถนอมประสบกับความยากลำบาก มีสาเหตุหลายประการโดยเริ่มจากสภาพครอบครัวที่ต้องประสบกับภาวะการเปลี่ยนแปลงจากเกษตรมาเป็นอุตสาหกรรม ได้ผลผลิตไม่ดีจึงต้องขายที่นา และมาอยู่ในสังคมเมืองกับความรู้ระดับชั้นประถม 4 จึงต้องมาประกอบอาชีพรับจ้างก่อสร้าง มีรายได้แบบหาเช้ากินค่ำ

ประกอบกับมีบุตรถึง 5 คน ทำให้ต้องมีภาระในการเลี้ยงดูบุตรจึงไม่มีเงินเก็บ ต่อมาต้องมาเลิกร้างกับสามี บุตรแต่ละคนก็แยกย้ายกันออกไป ยายถนอมต้องอยู่เพียงลำพังคนเดียวไม่มีใครคอยช่วยเหลือจึงต้องหางาน ทำที่เหมาะสมกับสภาพร่างกายของตนเท่าที่จะทำได้คือ การเก็บขยะ แต่ความยากลำบากนอกจากจะต้องอดทน กับการทำงานแล้ว ยังมีความลำบากยากแค้นทางด้านจิตใจ เพราะมีลูกชายพร้อมภรรยากลับมาพึ่งโดยที่มิได้ ช่วยทำมาหากินแต่อย่างใด ซึ่งสร้างความทุกข์ทางจิตใจให้ยายถนอม แต่อย่างไรก็ตามยายถนอมก็ยังมี มานะอดทนและมองว่าคนอื่นยังมีความลำบากกว่าตนอีกมาก และตนก็ยังเป็นที่พึ่งของลูกหลานได้

กรณีศึกษาที่ 3

นางมาลี วรรณวิล (นามสมมติ)

“เล็ก ๆ เรายังเร่ร่อน ค่อย ๆ วาง ค่อย ๆ อุ่ม พอมันโตมันก็แต่งงานมีครอบครัว มันก็ไม่ได้สนใจเรา ตอนนั้นมีลูกคนโตมีทุกอย่าง แต่พอมีอีกคนก็ไม่มีเงินแล้ว ยิ่งต้องเลี้ยง 8 คน ยิ่งไม่มีเงิน แต่ตอนนี้ฉันไม่ลำบากหรอก ไม่ขอลูกกิน เราหาได้มากก็มีเงินเก็บ มีเงินใช้ แต่ฉันนั่งชอคคอยให้เขาให้ เมื่อไหร่จะได้” คุณยายมาลี เล่าถึงอดีตที่ต้องเลี้ยงลูกถึง 8 คน แต่ลูก ๆ ก็ไม่ได้เป็นที่พึ่งให้แก่ยายมาลีได้สักคนเดียว แต่จากความขยันและอดทนทำให้ยายมาลีสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวมาได้จนถึงปัจจุบัน

ยายมาลี อายุ 66 ปี มีภูมิลำเนาอยู่จังหวัดปทุมธานี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 อ่านไม่ได้ แต่เขียนได้เล็กน้อย มีความสามารถในการคิดเลขและมีความจำดี บิดามารดามีอาชีพเก็บหอยหาปูขาย ยายมาลีได้ช่วยบิดามารดาประกอบอาชีพได้ระยะหนึ่ง มีญาติชักชวนให้เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ยายมาลีเข้ามาทำงานครั้งแรกเมื่ออายุได้ประมาณ 12-13 ปี โดยทำงานรับจ้างล้างจาน ชักเสื้อผ้าให้กับครอบครัวคนจีนแถวสรรพากร จังหวัดสมุทรปราการ มีรายได้เดือนละ 7.50 บาท ต่อมาย้ายมาทำงานกับเจ้าแม่ที่รองเมือง รับจ้างทำงานบ้านเช่นเดิม โดยมีรายได้เดือนละ 150 บาท หลังจากนั้นได้ไปทำงานที่วัดใต้ แถวตลาดพลู รับจ้างหบน้ำในคลอง หบน้ำตาล เลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด มีรายได้เดือนละประมาณ 100-150 บาท ในช่วงที่ทำงานยายมาลีได้รู้จักและแต่งงานกับสามีซึ่งเป็นคนจังหวัดสมุทรสาคร มาทำงานรับจ้างเป็นคนแบกดินในที่แห่งเดียวกัน ต่อจากนั้นเมื่องานหมดจึงย้ายมาอยู่ด้วยกันที่ดินแดง (ชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรีในปัจจุบัน) มีอาชีพเริ่มแรกในชุมชนคือ อาชีพเก็บของเก่า เนื่องจากเห็นว่าเป็นอาชีพที่ไม่ต้องลงทุน เพียงแค่ซื้อรถไว้ใช้ในราคาประมาณหนึ่งพันกว่าบาทและอาศัยเพียงความขยันและอดทนเท่านั้น ยายมาลีมีบุตรทั้งหมด 8 คน เป็นชาย 3 คน และหญิง 5 คน คนที่ 1 เพศหญิง อายุ 43 ปี อาชีพเก็บของเก่า อาศัยอยู่ใกล้ ๆ กับบ้านของยายมาลี มีครอบครัวและบุตรแล้ว คนที่ 2 เพศชาย เสียชีวิต คนที่ 3 เพศชาย อายุ 37 ปี มีอาชีพขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง หนัมนหาวิทยาลัยหอการค้าไทย คนที่ 4 เพศหญิง อายุ 35 ปี อาชีพรับจ้างปักผ้าอยู่จังหวัดสงขลา คนที่ 5 เพศชาย อายุ 33 ปี อาชีพเป็นลูกจ้างขายของเก่าที่คลองถม คนที่ 6 เพศหญิง อายุ 30 ปี อาชีพพนักงานบริษัท อยู่แปดริ้ว จังหวัดฉะเชิงเทรา คนที่ 7 เพศชาย อายุ 27 ปี เก็บของเก่าขาย อาศัยอยู่ใต้ถนนพลัดดินแดง คนที่ 8 เพศหญิง อายุ 24 ปี ไม่ได้ประกอบอาชีพ มีความบกพร่องทางประสาท อาศัยอยู่กับยายมาลี และช่วยยายมาลีคิดแยกขยะ

ในอดีตยายมาลีได้เลี้ยงลูกด้วยตนเองและให้ลูกทุกคนได้ช่วยกันเก็บของเก่า แต่ต่อมาคิดว่าการเก็บของเก่ารายได้ไม่เพียงพอ จึงสนใจการรื้อยพวงมาลัยสด ยายมาลีจึงไปดูการรื้อยพวงมาลัยกับเพื่อนบ้านใกล้ ๆ และฝึกการรื้อยมาลัยจนกระทั่งทำได้ หลังจากนั้นได้ลงทุนรื้อยพวงมาลัยขาย พร้อมกับขายดอกไม้สด ดอกไม้กำ เช่น ดอกบัว เป็นต้น โดยไปซื้อจากปากคลองตลาดในตอนเช้ามีด แรก ๆ นั่งรถเมล์ไปกลับจากบ้านไปปากคลองตลาด แต่เมื่อลงทุนมากขึ้นจึงเช่ารถสามล้อเครื่อง และแต่ละวันจะค้าขายโดยการหาขายครั้งแรกลงทุน 500 บาท เมื่อเห็นว่ามีกำไร จึงลงทุนเพิ่มขึ้นเป็น 1,000 บาท ต่อมาเป็น 1,500 บาท และมากที่สุดคือ 5,000 บาท แต่ในการลงทุนก็ยังต้องมีการกู้เงินนอกระบบ ดอกเบี้ยร้อยละ 15-20 บาท ดังนั้นเมื่อลง

ทุนมากขึ้นจึงลงทุนซื้อรถสามล้อถีบเพื่อเว่ขายตั้งแต่เช้าจนถึงมาบุญครอง แต่ในขณะเดียวกันอาชีพการเก็บของเก่าก็ยังคงทำอยู่ร่วมกันไปด้วย ซึ่งในช่วงระยะเวลานี้ยายมาลีคิดว่าเป็นช่วงที่ตนเองและครอบครัวน่าจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่เมื่อได้รายได้มากเท่าไรก็ใช้จ่ายมาก โดยเฉพาะต้องส่งค่าดอกเบี้ยและลูก ๆ มักมาขอยืม ต่อมาในช่วงที่ยายมาลีอายุได้ประมาณ 40 ปี สามีเสียชีวิตเนื่องจากกินเหล้าเมาถูกรถชน หลังจากเดินทางกลับจากการขายดอกไม้ ทำให้ยายมาลีและลูก ๆ ต้องเผชิญชีวิตด้วยตนเอง หลังจากนั้นลูกชายก็มาถูกรถชนเสียชีวิตขณะเอาดอกไม้ไปส่ง และต่อมาอีกไม่นานชุมชนเกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ คนในชุมชนไร้ที่อยู่อาศัยรวมถึงยายมาลีด้วย จึงย้ายไปอยู่ที่จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่กับลูกสาวที่ได้สามีที่แปดริ้ว โดยเช่าที่ของวัดสว่างอารมณ์ แปดริ้ว ปีละ 200 บาท ยายมาลีและบุตรจึงมีทะเบียนบ้านอยู่ที่แปดริ้ว ในขณะที่อยู่แปดริ้วบุตรแต่ละคนแต่งงานมีครอบครัวแยกย้ายกันออกไป เหลือเพียงบุตรสาว 2 คนที่ยังไม่มีครอบครัว ในช่วงที่ยายมาลีอยู่แปดริ้วตกบันได ช่วงตัวซิกขาไม่มีแรง ไปรักษาที่โรงพยาบาลแปดริ้วไม่ดีขึ้น แพทย์แนะนำให้มารักษาตัวที่โรงพยาบาลพระมงกุฎ แพทย์ฉายแสงและพบก้อนเนื้อบริเวณลำคอ แต่ทางโรงพยาบาลไม่ได้ทำอะไรให้ นับแต่นั้นมายายมาลีก็ไม่สามารถยกของหนักได้ หลังจากนั้นอยู่แปดริ้วได้ประมาณ 2 ปี ยายมาลีเห็นว่ามาอยู่กรุงเทพฯ น่าจะทำให้ตนมีรายได้ เพราะลูกสาวมีภาระต้องเลี้ยงครอบครัวอยู่แล้ว จึงกลับมาอยู่ที่ดินแดงอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับลูกสาว 2 คน คนหนึ่งมีครอบครัวออกไปอยู่กับสามีในบริเวณใกล้เคียงกัน แต่คนเล็กซึ่งอายุ 24 ปี อยู่กับยายมาลียังไม่มีครอบครัว และมีปัญหาความบกพร่องทางประสาท ทำงานช่วยยายมาลีแยกขยะได้ แต่มีอาการแปรปรวนง่าย หากไม่พอใจก็จะขึ้นเสียงกับยายมาลี ดังนั้นยายมาลีจึงต้องรับภาระเลี้ยงดูบุตรคนนี้ด้วย เพราะยายมาลีเห็นว่าบุตรคนเล็กเข้ากับพี่น้องไม่ได้ หากอยู่ไปก็จะเป็นภาระให้กับพี่น้องคนอื่น

ดังนั้นช่วงอายุประมาณ 50 กว่าปี ยายมาลีกลับมาประกอบอาชีพเก็บขยะขายของเก่าอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากเคยเข้าไปขอทุนเพื่อประกอบอาชีพจากกรมประชาสงเคราะห์ แต่ทางราชการให้บริการไม่ดี พุดจาไม่พอใจกับตน ดังนั้นยายมาลียคิดว่าตนเองควรจะพึ่งตนเองมากกว่า และจะไม่ไปขออีก ดังนั้นจึงหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะด้วยตนเองจนถึงทุกวันนี้

สภาพบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย อาศัยอยู่ในชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี เป็นบ้านไม้เก่าสองชั้น หลังคามุงสังกะสี ขนาดไม่ใหญ่โต ปลูกติดเรียงต่อกับบ้านหลังอื่น ๆ ตั้งอยู่ริมถนนเล็กที่ตัดผ่านในชุมชนระหว่างบ้านของยายมาลีและเพื่อนบ้านเป็นชอกแคบ ๆ สำหรับเดินผ่านไปมาได้ และยายมาลีใช้ชอกแคบ ทำแคร่ไม้ไผ่ นั่งเล่นพักผ่อนยามเหน็ดเหนื่อยจากการประกอบอาชีพ สภาพภายในบ้านค่อนข้างมืด ทึบ มีหน้าต่างเพียง 2 บาน และมักจะปิดเอาไว้ ประกอบกับมีห้องน้ำอยู่ในตัวบ้าน ทำให้ในบ้านมีกลิ่นอับ สำหรับอุปกรณ์อำนวยความสะดวกมีอย่างครบครัน ประกอบด้วย โทรทัศน์ วิทยุ พัดลม ตู้เย็น นาฬิกา เป็นต้น โดยเสียค่าน้ำ ค่าไฟ ประมาณเดือนละ 400 – 500 บาท

สภาพการทำงาน ยายมาลีออกเก็บของ 2 ช่วง คือ ช่วงเช้าประมาณ 06.00 – 12.00 น. และช่วงเย็นประมาณ 16.00 – 22.00 น. สำหรับช่วงบ่ายยายมาลีมักกลับมานอนพักผ่อนเป็นบางครั้ง และให้ลูกสาวเป็นผู้ช่วยคัดแยกขยะ พาหนะในการประกอบอาชีพของยายมาลีคือ รถเข็น โดยเข้าไปเก็บบริเวณรอบ ๆ

มหาวิทยาลัยหอการค้า ตามชอกชอย และเลยไปถึงถนนใหญ่ เก็บไปเรื่อย ๆ เมื่อใกล้เวลาเลิกประจำก็จะกลับมาบ้าน ในการออกเก็บของแต่ละครั้งยายมาลีได้มีการป้องกันอะไรมาจนมาก เพียงแต่ใส่เสื้อแขนยาว กางเกงขายาวบ้าง ผ้าถุงบ้าง สวมหมวกปีกกันแดด ไม่ใส่ถุงมือ เพราะจะทำให้เก็บของไม่ถนัด การเก็บขยะยายมาลีบอกว่า ตนเองเป็นคนรักความสะอาดพอสมควร บางครั้งยังรู้สึกรังเกียจเมื่อเห็นการถ่มน้ำลายหรือเสมหะเข้าถังขยะ แต่ก็จำต้องเก็บและคุ้ยหาขยะเหมือนเดิม เพราะไม่สามารถที่จะประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับตนเองได้มากไปกว่านี้ บางครั้งเจ็บป่วย ปวดหัวมาก และปวดเมื่อย ก็ต้องผีนท้งาน เพราะหากไม่ทำก็จะมีรายได้ โดยยายมาลีมีรายได้จากการเก็บวันละประมาณ 50-60 บาท หรือแล้วแต่ความสามารถที่จะเก็บของได้ในแต่ละวัน

การประเมินตนเอง ยายมาลีมองตนเองว่า ตนเองเป็นคนต่ำต้อย ยากจนเมื่อเปรียบเทียบกับคนในสังคม ในอดีตเคยขายดอกไม้พวงมาลัย และได้รู้จักกับคุณหมอซึ่งอยู่ในละแวกชุมชน แต่เมื่อมาเก็บขยะรู้สึกว่าเป็นอาชีพที่ต่ำ คงไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย จึงมักหลบหน้าคุณหมอทุกครั้งที่พบหรือทำเป็นมองไม่เห็น เพื่อมิให้คนรู้จัก รู้สึกไม่ดีที่ต้องมาทักทายกับตน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับสมาชิกในครอบครัวแล้ว ยายมาลีรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า เพราะต้องรับภาระเลี้ยงดูบุตรสาวซึ่งมีอาการทางประสาท อารมณ์แปรปรวนง่าย ไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่นได้ แต่ยายมาลีสามารถทนและเลี้ยงดูลูกสาวคนนี้ และถึงแม้ลูกสาวจะสามารถออกไปประกอบอาชีพกับตนได้ แต่ยายมาลีก็เป็นห่วงเกรงจะเกิดอันตรายกับลูกสาว จึงไม่ให้ออกไปเก็บขยะด้วย สำหรับลูกคนอื่น ๆ บางคนอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน แต่มีลูกหลายคน ยายมาลีก็ไม่ต้องการเป็นภาระ แต่ในทางตรงกันข้ามลูก ๆ กลับต้องมาขอเงินยายมาลีใช้ในบางครั้ง

ความต้องการช่วยเหลือจากภาครัฐ ยายมาลีต้องการให้ภาครัฐเข้ามาให้บริการถึงชุมชน เช่น การแจกข้าวสาร อาหารแห้ง เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถช่วยประทังชีวิตและครอบครัวได้บ้าง นอกจากนี้ การให้บริการด้านการตรวจรักษาพยาบาล ควรเข้ามาถึงชุมชนเช่นกัน และควรให้อย่างต่อเนื่อง เพราะโรคของผู้สูงอายุเป็นโรคที่เรื้อรัง รักษาเพียงครั้งสองครั้ง มิได้ทำให้ดีขึ้น แต่สิ่งที่ได้ก็คือ กำลังใจที่ได้รับเป็นครั้งคราวเท่านั้น

วิเคราะห์กรณีศึกษา นางมาลี วรณิล

การประสบกับความยากลำบากของยายมาลี เริ่มมาตั้งแต่ในอดีตที่มีพื้นฐานทางครอบครัวยากจน ถึงแม้ยายมาลีจะต่อสู้กับชีวิตด้วยการทำงานที่หลากหลาย ไม่ทอดทิ้ง อดทนมาตลอด แต่สภาพแวดล้อมรอบข้างประกอบกับการใช้จ่ายที่เน้นทางด้านวัตถุตามยุคสมัย เช่น การมีเฟอร์นิเจอร์ที่เพื่อนบ้านมีและเราต้องมีการศึกษาน้อย อ่านหนังสือไม่ออก บางครั้งทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบ ขาดการวางแผนชีวิตและครอบครัว มีบุตรมาก และบุตรไม่สามารถเป็นที่พึ่งได้ สามีกลับมาเสียชีวิต ขาดผู้นำครอบครัว ยายมาลีต้องมาเป็นผู้นำของครอบครัวในวัยที่สมควรจะได้พักผ่อน ในขณะที่เดียวกันต้องรับภาระเลี้ยงดูลูก ที่มีความบกพร่องทางประสาท สิ่งเหล่านี้ทำให้ยายมาลีไม่สามารถหลุดพ้นจากวัฏจักรของความยากลำบากจนถึงปัจจุบัน และในอนาคตยายมาลีไม่ได้คาดหวังใด ๆ และจะทำงานเช่นนี้ไปจนทำไม่ได้ และอาจจะไปอยู่กับลูกสาวที่แปดริ้ว หากไม่มีหนทางใดจริง ๆ

กรณีศึกษาที่ 4

นางมณี ศรีศักดิ์ (นามสมมติ)

คุณยายมณี ศรีศักดิ์ อายุ 61 ปี ภูมิลำเนาเป็นคนภาคอีสาน จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นหญิงชราว่างเล็ก ผอม ผอมขอสันสีขาวย่นดำ ใบหน้าตอบ มือและฝ่ามือกร้านจากการทำงานหนัก ยายมณี เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีความบกพร่องทางการได้ยินมาตั้งแต่เด็ก (หูตึง) เพราะมีแผลอักเสบในหู บิดามารดาเสียชีวิตตั้งแต่ยายมณียังเป็นเด็ก มีบุตรทั้งหมด 6 คน เป็นบุตรของแฟนเก่า 4 คน เป็นชาย 3 หญิง 1 และบุตรกับแฟนใหม่เป็นผู้หญิง 2 คน ยายมณีมีน้องสาว 1 คน ได้แต่งงานกับแฟน ซึ่งเป็นคนจีนอยู่แถว ๆ ผังธนะ

ก่อนที่ยายมณีจะมาอาศัยอยู่ในชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี สมัยอยู่ต่างจังหวัดยายมณีรับจ้างหาบน้ำ ได้รับค่าจ้างหาบละ 10 สตางค์ ทำได้วันละ 50 สตางค์ และประกอบอาชีพทำนา แต่น้ำท่วมที่นา ทำอะไรไม่ได้ประกอบกับเป็นที่นาเช่า และเห็นว่าได้เงินน้อยจึงเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ

เริ่มแรกจากการเข้ามาอาศัยอยู่กับพี่สาวที่ผังธนะ ซึ่งทำขนมจีนขาย อยู่ได้ประมาณ 1 ปี ก็ได้ย้ายเข้ามาทำงานรับจ้างที่บ้านของพันโทคนหนึ่ง และเช่าบ้านอยู่ในสลัมดินแดง ช่างสนามกีฬา ในขณะนั้นยายมณีมีอายุราว 20 ปี มาพบกับแฟนซึ่งทำงานที่เดียวกัน จึงแต่งงานและมีลูกด้วยกัน 4 คน แต่สามีเป็นคนเจ้าชู้และกินเหล้าเก่ง เมื่อเมาแล้วหาเรื่องทะเลาะกับยายมณีเป็นประจำ ทำให้เพื่อนชายที่ทำงานอยู่ด้วยกันสงสารยายมณีและเอ่ยปากขอเลี้ยงดูยายมณีและลูกแทนสามี สามีจึงยอมหย่าให้ในที่สุดยายมณีก็ได้มาอยู่กับสามีใหม่ประกอบกับช่วงนั้นเกิดเหตุการณ์ปฏิวัติ พ.ศ.2516 จึงย้ายออกจากบ้านของพันโท ปี พ.ศ. 2517 พวกเขามาอยู่ในชุมชนแออัดข้างกรมประชาสัมพันธ์ มีบุตรกับสามีใหม่เป็นเพศหญิงด้วยกันอีก 2 คน ทางราชการให้ไปอยู่แฟลต แต่ยายมณีไม่เอา และคิดว่าตัวเองโง่ที่ไม่เอา เพราะแฟลตอยู่สะดวกสบายกว่า แต่เลือกที่จะอยู่บ้านเช่า โดยเสียค่าเช่าเดือนละ 150 บาท และรับจ้างเป็นลูกจ้างร้านขายส้มตำ บริเวณโรงพยาบาลหญิง ได้ค่าจ้างวันละ 5 บาท แต่ชีวิตก็อยู่ในภาวะลุ่ม ๆ ดอน ๆ มาตลอด บางครั้งต้องเก็บกระป๋องนมที่มีนมติดค้างอยู่มาใส่น้ำต้มให้ลูกกิน หลังจากนั้นอยู่ในชุมชนจนกระทั่งลูก ๆ โตเป็นหนุ่มสาวต่างคนต่างแยกย้ายกันไป และประสบกับถูกไล่ที่ ยายมณีและสามีใหม่จึงย้ายมาอยู่ในชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี และเริ่มอาชีพจากการรับขนมถ้วยมาขาย เดินหาบขายถ้วยละ 1 บาท ขายได้รายได้วันละ 40-50 บาท แต่เนื่องจากสุขภาพไม่ดี เพราะมีอายุมากขึ้น เกิดอาการปวดหลัง ปวดเมื่อย และสามีคนปัจจุบันเป็นโรคปอด ทำงานหนักไม่ได้ บางครั้งเครียดกินเหล้าเมาและมักมีอารมณ์รุนแรงทุบตียายมณีซึ่งทำให้สุขภาพไม่ดีมากขึ้น จึงเลิกขายและมาเก็บของในปัจุบัน นอกจากนี้ยายมณีต้องรับภาระรับผิดชอบเลี้ยงดูลูกสาวคนที่ 5 วัย 23 ปี ไม่ได้ประกอบอาชีพ เนื่องจากมีความบกพร่องทางการได้ยินเหมือนยายมณี เคยประกอบอาชีพเป็นช่างซ่อมนาฬิกา แต่นายจ้างเลิกกิจการจึงไม่มีงานทำ และพยายามหางานด้วยการไปสมัครงานหลายที่ โดยเอาชื่อเข้าทะเบียนบ้านของเพื่อนบ้าน แต่ก็ยังไม่ได้งาน นอกจากนี้ยายมณียังต้องมีการเลี้ยงดูหลานอายุ 10 ปี ซึ่งมีพัฒนาการช้ากว่าเด็กทั่วไป ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และสามารถช่วยเหลือยายมณีด้วยการออกไปเก็บของเก่าด้วยกันหลังจากเลิกเรียนแล้ว แต่ก็ไม่สามารถช่วยเหลือยายมณีได้อย่างเต็มที่ ซ้ำยังเป็นภาระให้กับยายมณีในบางครั้ง เพราะหลานเป็นโรคไตอักเสบ มีปัญหาในเรื่องระบบการขับถ่าย ไม่สามารถกลั้น

ปัสสาวะหรืออุจจาระได้ ทำให้บางครั้งหกเลอะเทอะเรื้อรา แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะเป็นภาระให้แต่ยายมณี ก็ยินดี และมีความสุขที่มีหลานอยู่ใกล้ ๆ โดยเฉพาะหลานเล็ก ๆ อายุประมาณ 3 ขวบ และ 2 ขวบ อีก 2 คน กำลังอยู่ในวัยน่ารักและซุกซน ลูกนำมาทิ้งไว้ให้เลี้ยง และมีได้กลับมาเหลียวแลแต่อย่างใด ทำให้ยายมณี เลี้ยงดูหลานอย่างสงสารและหวังว่าโตขึ้นให้เลี้ยงดูตัวเองได้ “ยายเป็นคนที่ไม่เมตตาสงสาร เวลาหาไม่ได้สักบาท ก็นั่งน้ำตาไหล ทุกข์ใจ ยายคิดว่า ขาดนี้คงไม่มีรวย ขอให้มันไปวัน ๆ ไม่เจ็บไข้ก็พอแล้ว นี่ลูก ๆ ก็เอาหลาน มาให้เลี้ยง 3 คน คนโตสุขภาพไม่ค่อยดีหรอก บางทีกลืนอุจจาระ ปัสสาวะไม่ได้ก็ราดอยู่ตรงนั้น แต่เขาชอบ ออกไปเดินเก็บของกับฉันเวลาเลิกเรียน ครูบอกว่าเขาเรียนช้า หัวไม่ดี อีก 2 คน ก็อย่างที่เห็น ยังเล็กอยู่ หาก หลาน ๆ โตขึ้นให้มันทำมาหาเลี้ยงตัวเองได้ก็พอใจแล้ว”

สภาพบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย ยายมณีอาศัยอยู่ในชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี อาศัยอยู่ บ้านเช่า ราคาเดือนละ 1,500 บาท สำหรับที่ดินเป็นของเอกชน เมื่อครั้งแรกที่ยายมณีและครอบครัวมาอาศัย อยู่ เจ้าของบ้านต้องการขายบ้านให้ยายมณีในราคาหลังละ 5,000 บาท แต่ยายมณีไม่มีเงินซื้อ เจ้าของบ้าน จึงขายให้เพื่อนบ้านไป และเพื่อนบ้านให้ยายมณีมาเช่าต่อ โดยค่าเช่าเริ่มแรก 150 บาท ต่อมาเพิ่มขึ้นเป็น 300 700 1,000 และ 1,500 บาทในปัจจุบัน สภาพบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ยกพื้นไม่สูง พื้นบ้านและฝ้ายบ้าน เป็นไม้อัด ภายในบ้านสิ่งของต่างถูกจัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบภายใต้ห้องสี่เหลี่ยมอันจำกัด มีที่สำหรับทำ อาหารด้านหลังบ้าน หน้าบ้านมีตุ่มน้ำและบริเวณไว้สำหรับอาบน้ำ สำหรับอุปกรณ์เครื่องใช้สิ่งอำนวยความสะดวก มีทั้งโทรทัศน์ พัดลม และเตาแก๊สเก่า ๆ ซึ่งยายมณีได้รับบริจาคมาจากคนที่เห็นและเกิดความสงสาร ตลอดระยะเวลาที่อยู่มานานกว่า 20 ปี ยายมณีไม่เคยต่อเติมบ้าน แต่สมาชิกเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันอยู่ด้วยกัน 6 ชีวิต ทำให้อยู่กันอย่างแออัด สำหรับค่าใช้จ่ายในด้านค่าน้ำ ค่าไฟประมาณเดือนละ 300-400 บาท

สภาพการทำงาน การประกอบอาชีพเก็บขยะของยายมณี มี 2 ช่วง คือ ช่วงเช้า เริ่มจาก 06.00 – 12.00 น. และช่วงเย็น 16.00 – 24.00 น. โดยเก็บบริเวณรอบ ๆ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ตามชกชอย และจะเลยไปเก็บตามถนนรัชดา โดยใช้รถสามล้อซึ่งเพื่อนบ้านให้ยืมใช้ แต่เมื่อรถยางเสียจะต้องทำการ เปลี่ยนเอง โดยเสียค่าเปลี่ยนยางรถครั้งละ 120 บาท ในการเก็บของ ยายมณีมิได้มีการป้องกันตัวอย่าง เคร่งครัด เพียงแต่ใส่เสื้อแขนยาว ใส่หมวก ไม่ใส่ถุงมือ เพราะจะเก็บไม่ถนัด แต่อย่างไรก็ตาม ยายมณีมักจะ ระมัดระวังตัวด้วยการไม่เก็บขยะในสถานที่ไกล เพราะกลัวเกิดปัญหาหลายเรื่อง เช่น เรื่องรถที่วิ่งขวักไขว่ไป มาเกรงจะได้รับอุบัติเหตุ การถูกปล้นจี้จาก ใจผู้ร้าย เป็นต้น นอกจากนี้หากมีใครมาจ้างให้ยายมณีทำงานที่ พอสามารถจะทำได้ทีนอกเหนือจากการเก็บขยะแล้ว ยายมณีนินดีไป เพราะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดรายได้ต่อครอบครัวเพื่อการเลี้ยงดูลูกซึ่งพิการทางหูและตางานไม่มีงานทำ เลี้ยงดูหลานซึ่งอยู่ในวัยเยาว์ต้องได้รับการพัฒนา ทุกด้านอย่างเต็มที่และสามีที่มีได้ออกไปเก็บขยะด้วยเนื่องจากเป็นโรคปอดอักเสบ

การประเมินตนเอง ยายมณีมองว่าตนเองเป็นคนยากจน แต่ก็ไม่ชอบเมื่อใครมากล่าวหาว่ายากจน และทำท่ารังเกียจ ยายมณีมองว่าถึงแม้ตนเองจะยากจน แต่ก็ไม่ได้ขอใครกิน หากไม่รวยก็ไม่เป็นไร เพียง

แต่ขออย่าได้เจ็บไข้ก็เพียงพอแล้ว และสาเหตุที่ตนเองจนเพราะไม่รู้จักรับ เก็บเงินไม่ได้ เป็นคนช่างสงสัย เห็นใครลำบากมาขอเงินก็จะให้ เพราะฉะนั้นยายมณีมองคนรวยว่า เป็นคนที่ทำมาหากินและเก็บเงินเป็น นอกจากนั้นคนรวยยังเป็นคนที่ไม่มีการแถมการกินให้กับใครคิดถึงแต่ตนเองก่อนใคร สำหรับยายมณีแล้วถึงแม้จะอดอยากอย่างไร แม้กระทั่งผมก็ต้องตัดเอง เพื่อจะได้เก็บเงินไว้เป็นค่าขนมให้แก่หลาน ๆ สำหรับลูกมิได้เพียงแต่นำหลานมาให้เลี้ยงเท่านั้น ยังถึงภาระหนี้สินไว้ให้ยายมณีด้วย เนื่องจากไปเป็นคู่ค้าประกันให้กับเพื่อน และถูกเจ้าหนี้ทวงหนี้ ยายมณีจึงต้องกู้หนี้ยืมสินดอกเบี้ยร้อยละ 20 เพื่อใช้หนี้กับให้ลูก ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ยายมณีและครอบครัวมีความทุกข์ยากลำบาก

สำหรับการดูแลสุขภาพ ยายมณีไม่ใคร่ให้ความสำคัญใด ๆ นัก ขอเพียงไม่เจ็บไข้ก็เพียงพอ แต่ยายมณีจะสูบบุหรี่วันละประมาณ 1-2 มวน สาเหตุในการสูบบุหรี่เพราะในช่วงสมัยทำงานรับจ้างมีความเหน็ดเหนื่อย จึงสูบบุหรี่เพื่อคลายความเครียด ปัจจุบันยังเลิกไม่ได้และต้องพึ่งบุหรี่อยู่เสมอ สำหรับการประกอบอาชีพเก็บของทำให้ยายมณีมีอาการเจ็บปวดขา หลัง และไหล่ แต่ก็จะใช้วิธีการบีบนิ้วเพื่อผ่อนคลายเท่านั้น

ความสัมพันธ์กับชุมชน ยายมณีและครอบครัวเป็นบุคคลหนึ่งที่คนในชุมชนรู้จัก เพราะเป็นคนช่างพูด แต่เนื่องจากมิได้เป็นคนในชนชั้นที่จัดได้ว่ามีฐานะในชุมชน จึงมิได้มีบทบาทต่อคนอื่น ๆ ในชุมชนแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นสมาชิกคนหนึ่งที่ต้องทำมาหากินเข้าค่า และได้รับความเวทนาสงสารจากเพื่อนบ้านที่มีฐานะดีกว่า ในขณะที่เดียวกันชุมชนหลังโรงเรียนสุรศักดิ์มนตรีเป็นชุมชนที่กำลังอยู่ในช่วงถูกไล่รื้อ ไม่มีกิจกรรมใด ๆ ในชุมชน ทำให้ความสัมพันธ์กับคนในชุมชนเริ่มห่างเหินกัน ต่างคนต่างทำมาหากินเป็นของตนเอง

การช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน ยายมณีเคยได้รับการช่วยเหลือจากทางราชการ เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง ซึ่งผ่านผู้นำชุมชนมาให้ แต่ก็ไม่ได้รับอย่างต่อเนื่อง ยายมณีเองมิเคยไปขอความช่วยเหลือจากทางราชการ มีคนเคยแนะนำให้ไปกรมประชาสงเคราะห์เพื่อขอความช่วยเหลือ แต่ยายมณีเกรงว่าหากเจ้าหน้าที่ถามอะไรไม่รู้จะตอบอย่างไร นึกไม่ค่อยได้ยืน ถลึงตอบผิดตอบถูก แล้วเจ้าหน้าที่จะรำคาญและจะพูดจาไม่ดีกับตน จึงตัดสินใจไม่ขอความช่วยเหลือจากรัฐ สำหรับหลานหากไม่สบายมากเกิดอาการชักจะพาไปโรงพยาบาล แต่ก็รักษาแบบตามมีตามเกิด โดยขอความช่วยเหลือจากฝ่ายสังคมสงเคราะห์บ้าง ส่วนหลานคนโตซึ่งเรียนอยู่ชั้น ป.3 ซึ่งป่วยเป็นโรคไตอักเสบ ทางโรงเรียนให้การดูแลที่ดีพอสมควร โดยมีอาหารกลางวันให้กินทุกวัน แต่สามีซึ่งป่วยเป็นโรคไตอักเสบมีญาติทางสามีเคยพาไปรักษาที่พระพุทธรบาทและให้ทำงานด้วย แต่ญาติโกงไม่ยอมให้เงินค่าจ้างทำงาน เพียงแต่พาไปรักษาเท่านั้น ยายมณีจึงพาสามีกลับมาอยู่บ้านและซื้อยากินเอง เพราะคิดว่าหากไปรักษาในโรงพยาบาลจะเสียค่าใช้จ่ายมากกว่านี้

ความต้องการช่วยเหลือจากภาครัฐ ยายมณีหวังว่าทางภาครัฐให้ความช่วยเหลืออะไรก็ได้ที่สามารถทำให้ตนและครอบครัวได้รับบริการนั้น เพราะตัวยายมณีเองไม่มีชื่อในทะเบียนบ้านที่กรุงเทพฯ แต่

ลูกและหลานมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านของเพื่อนบ้านในชุมชน นอกจากนี้ยายมณีมีความเป็นห่วงสุขภาพทั้งของตนเองและสมาชิกในครอบครัว ดังนั้น หากภาครัฐจัดบริการด้านสุขภาพที่เข้าถึงชุมชนได้ก็จะเป็นสิ่งที่ดียิ่ง

วิเคราะห์กรณีศึกษานางมณี ศรีศักดิ์

โดยพื้นฐานของยายมณี เธอเกิดมาในตระกูลที่ค่อนข้างยากจน มีอาชีพทำนา และต้องมาประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ จึงอพยพโยกย้ายเข้ามาสู่กรุงเทพฯ เพื่อหางานทำ และชีวิตต้องถึงจุดหักเหเมื่อแต่งงานมีลูก สามีไม่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ยายมณีเองก็เป็นคนที่ชอบเมตตาสงสารคน มักให้มากกว่าเป็นผู้เก็บ นอกจากนี้มีลูกหลายคน ต้องรับภาระเลี้ยงดูลูกภายใต้ความยากลำบากทางเศรษฐกิจ เมื่อลูกเติบโตขึ้น ยายมณีขราลง ลูก ๆ ต่างแยกย้ายกันออกไป เหลือเพียงยายมณีกับลูกคนเล็กและสามีที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ทำให้ยายมณีต้องรับภาระ ใช้จ่ายลูกยังนำหลานมาให้เลี้ยงดูเพิ่มขึ้น ทำให้ยายมณีทำงานหนักมากขึ้น ทั้งเก็บขยะและรับจ้างทำงานอื่น ๆ ที่สามารถจะทำได้ ซึ่งนับว่าเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับวัยของตนเอง สิ่งที่เป็นข้อน่าพิจารณาคือ ยายมณีมีทั้งลูกและหลานที่อยู่ในวัยเยาว์ หากหลาน ๆ ไม่ได้รับการเอาใจใส่ด้านพัฒนาการ หรือหากขาดยายมณีไปจะทำให้หลาน ๆ ประสบความยากลำบาก และก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ดังนั้นหากภาครัฐมีมาตรการให้ความช่วยเหลือในเชิงรุกตั้งแต่เริ่มแรกจะทำให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด และจะนำไปสู่การเป็นอนาคตที่ดีของชาติต่อไป

กรณีศึกษาที่ 5

นางพเยาว์ จำเริญ (นามสมมติ)

นางพเยาว์ หญิงชราวัย 67 ปี มีบุตรทั้งหมด 4 คน เป็นชาย 2 หญิง 2 คน มีภูมิลำเนาอยู่จังหวัดอ่างทอง จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เดิมมีอาชีพทำนา ซึ่งบิดามารดามีที่นาอยู่ประมาณ 5 ไร่ ในช่วงนั้นเศรษฐกิจไม่ดี ผลผลิตไม่ดีเป็นหนี้สิน บิดามารดาจึงได้นำที่นาไปจำนองและสุดท้ายไม่ได้ที่นาคืน เมื่อสิ้นบิดามารดาจึงอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่กรุงเทพฯ ในวัยประมาณ 30 ปี พร้อมกับสามีและลูก 4 คน และเห็นว่าชุมชนหนึ่งแถวหนองแขมมีที่ว่างพอสำหรับปลูกบ้านอยู่อาศัยประกอบกับอยู่ใกล้กองขยะ น่าจะทำให้ตนและครอบครัวมีรายได้จึงมาตั้งรกรากอยู่ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

อาชีพเริ่มแรกของนางพเยาว์และสามีสำหรับการมาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกคือ การเก็บขยะที่หัวกอง มีรายได้ประมาณวันละ 70-80 บาท ซึ่งนับว่าเป็นรายได้ที่ดีพอสมควรในช่วงสมัยนั้น ในขณะเดียวกันนางพเยาว์ก็ได้สอนให้ลูกได้ช่วยกันเก็บขยะด้วย แต่เมื่อลูกเริ่มโตเป็นหนุ่มสาว ต่างก็แยกย้ายและมีครอบครัวกันออกไป คงเหลือเพียงแต่นางพเยาว์และสามีซึ่งเริ่มจะอายุมากขึ้น ในเช้ามีดของวันหนึ่งสิ่งที่ทั้งสองไม่คาดคิดก็มาถึง เมื่อสามีของนางพเยาว์ออกไปเก็บขยะที่กองขยะในช่วงเวลา 05.00 น. เหมือนกับทุก ๆ วัน ในขณะที่โบหน้ำก้มลงดูขยะที่หัวกองมีแผ่นกระเบื้องตกลงมาจากรถซึ่งเขาขยะมาเท และบาดเข้าที่ขาของสามี แรก ๆ แผลไม่ลึก นางพเยาว์จึงปฐมพยาบาลเบื้องต้นให้สามีตามความเข้าใจ โดยล้างน้ำและใส่ยาแดง และฉีกผ้าที่ไม่ใช้แล้วมาพันแผลให้กับสามี ในวันต่อมาปรากฏว่าแผลเริ่มบวม และบวมมากขึ้น อีกทั้งยังมีหนองเกิดขึ้นที่บริเวณแผล สามีเจ็บแผลมากประกอบกับมีไข้สูง นางพเยาว์จึงพาสามีไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาลของรัฐแห่งหนึ่ง แพทย์บอกว่าเป็นบาดทะยัก และจะต้องฉีดยาแผลให้ลึก หลังจากรักษาแล้วขาของสามีกลับใช้การไม่ได้เหมือนเดิม ไม่สามารถเดินได้ นางพเยาว์จึงต้องทำงานรับผิดชอบเลี้ยงดูสามีเพียงลำพัง สำหรับลูกบางคนกลับมาเยี่ยมบ้าง โดยเฉพาะลูกคนสุดท้องซึ่งมีอายุประมาณ 30 ปี เลิกกับสามี สามีไปมีภรรยาใหม่ และมีลูกชายด้วยกัน 1 คน จึงนำมาฝากให้นางพเยาว์เลี้ยงตั้งแต่เล็ก ครั้นจะปฏิเสธลูกก็ทำไม่ได้ เพราะสงสารลูกที่ต้องเลิกร้างกับสามี และรักษาลานจึงรับเลี้ยงไว้ ดังนั้นนางพเยาว์จึงมีภาระเพิ่มทั้งสามีและหลาน ต้องออกไปเก็บขยะตั้งแต่เช้ามืด กลับมาค้า เมื่อกลับมาต้องปรนนิบัติสามี สำหรับสามีหลังจากเดินไม่ได้มา 7 ปี ก็มาเสียชีวิตเนื่องจากระยะเวลาที่ผ่านมาสามีดื่มเหล้าจัด มีโรคประจำตัวหลายโรค ทั้งความดันโลหิต เบาหวาน และโรคพิษสุราเรื้อรัง วันสุดท้ายที่เสียชีวิต นางพเยาว์จำภาพได้ติดตาวังขอเหล้ากิน นางพเยาว์ไปซื้อให้ใส่ขวดกระหิณแดงมาให้ยังไม่ทันถึงบ้านสามีก็จากไปเสียแล้ว ดังนั้นนางพเยาว์จึงคิดว่าช่วงนี้เป็นช่วงที่ลำบากที่สุด

เมื่อนางพเยาว์มีอายุเพิ่มมากขึ้น ไม่สามารถเก็บขยะหัวกองได้มากเหมือนแต่ก่อน จึงเปลี่ยนจากการคุ้ยขยะมาเป็นคัดแยกคัดกรองเท่าที่ได้มาจากกองขยะ โดยเป็นลูกจ้างของคนในชุมชน มีรายได้คิดเป็นกิโลกรัมละ 2 บาท มีรายได้ประมาณวันละ 15-20 บาท ซึ่งพอปะทั้งเลี้ยงหลานและตนเองได้อย่างไม่เดือดร้อนมากนัก

สภาพบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย นางพเยาว์อาศัยอยู่ในชุมชนกองขยะ เขตหนองแขม เป็นชุมชนที่มีกองขยะขนาดใหญ่ ซึ่งทางกรุงเทพมหานครนำมาทิ้งไว้ในที่ดินว่างเปล่า เป็นชุมชนซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ซอย ปลุกเรียงต่อกันเป็นแถว แต่ละซอยมีถนนคอนกรีตผ่านกลางใช้สำหรับเป็นที่สัญจรไปมา กรณีศึกษาอยู่กลางซอย 2 สภาพบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ติดพื้นดิน ฝาบ้านทำจากไม้อัด หลังคามุงสังกะสี มีหน้าต่างบานใหญ่ 1 บานอยู่ด้านหน้าข้างประตูบ้าน มีโถงน้ำอยู่หน้าบ้าน 2 ใบ สภาพภายในบ้านค่อนข้างแคบและเล็ก ด้านซ้ายมือถัดจากประตูบ้านเป็นที่สำหรับปรุงอาหาร มีตู้กับข้าว 1 ตู้ จานชามกับข้าววางไว้กับพื้น กลางบ้านเป็นที่สำหรับนอน มีที่นอน หมอน มุ้งพับไว้ และตรงหน้าของที่นอนมีโทรทัศน์สีจอ 14 นิ้ว 1 เครื่อง นอกจากนั้นมีพัดลม 1 เครื่อง ตู้เย็น นาฬิกา เป็นต้น ซึ่งพเยาว์อาศัยอยู่ได้กับสมาชิกในครอบครัวเพียง 2 คน สำหรับค่าน้ำค่าไฟ นางพเยาว์เสียเดือนละประมาณ 200-300 บาท

สภาพการทำงาน คนในชุมชนกว่า 90% ประกอบอาชีพจากการเก็บของเก่าจากกองขยะ หรือบางรายนำสิ่งที่ได้จากกองขยะมาทำเป็นธุรกิจและจ้างคนในชุมชนทำ เช่น การผ่าถุงพลาสติก การตัดหุรงเท้า เป็นต้น ซึ่งกรณีศึกษาเป็นคนหนึ่งที่รับจ้างตัดหุรงเท้า การทำงานเริ่มตั้งแต่ 08.00 เลิกประมาณ 16.00 น. ร่วมกับเพื่อนบ้านในชุมชนประมาณ 4-5 คน โดยจะมีอุปกรณ์สำหรับตัดหุรงเท้าคือมีด โดยตัดหุรงเท้าออกและให้เหลือแต่พื้นรองเท้า นำไปรวมกันและช่างก็โล กิโลกรัมละ 2 บาท ดังนั้นหากขยันและทำได้เร็วก็จะได้เงินมาก แต่คนตัดหุรงเท้าต้องระมัดระวังพอสมควร โดยนางพเยาว์จะใส่ถุงมือหนาเพราะการจับด้ามมีดอาจจะทำให้เจ็บมือหรือเป็นแผลได้ และประการสำคัญลดความเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุจากมีด นอกจากนี้การนั่งทำงานนาน ๆ มีผลต่อความเจ็บปวดของร่างกาย เช่น ปวดขา ปวดหลัง ปวดคอ ปวดไหล่ เป็นต้น หลังจากเลิกงานแล้ว นางพเยาว์ต้องรีบกลับบ้านแต่ก็ไม่ลืมที่จะซื้อกับข้าวที่รกรุงรังขายในชุมชน โดยหาเลือกซื้ออาหารง่ายเช่นเครื่องทำน้ำพริกและผัก ซึ่งเป็นอาหารหลักที่นางพเยาว์และหลานจะต้องกินกันเป็นประจำ หลังจากนั้นเดินกลับบ้านซึ่งอยู่ไม่ไกลจากที่ทำงานมากนัก เพื่อหุงข้าวและทำกับข้าวสำหรับกินในช่วงเย็นต่อไป

การประเมินตนเอง นางพเยาว์มองว่าถึงแม้ตนเองจะทำงานอยู่ในระดับล่าง มีความยากจนเมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่นในสังคม แต่ก็ยังพอมีพอกินและมีเงินเก็บบ้างเล็กน้อย และยังมีชีวิตที่ดีกว่าคนอื่น ๆ อีกมาก และยังมีมองเห็นว่าตนยังเป็นที่รู้จักของคนในชุมชนเพราะไปไหนมาไหนยังมีคนทักทาย เพราะฉะนั้นยังมีคนเคารพนับถืออยู่บ้าง นอกจากนี้ยังเป็นที่พึ่งให้กับหลานสามารถดูแลหลานตั้งแต่แบเบาะจนกระทั่งปัจจุบันอายุ 14 ปี และคิดว่าคงทำอาชีพนี้ต่อไปเรื่อย ๆ จนไม่สามารถที่จะทำได้ และจะให้ไปพึ่งลูกเป็นการะของลูกคงทำไม่ได้ แต่สิ่งที่เป็นห่วงคือ เป็นห่วงหลาน ซึ่งต่อไปจะต้องเกณฑ์ทหารและหลานเป็นคนไม่ค่อยพูดกลัวมีปัญหาเข้ากับคนอื่นไม่ได้ และไม่รู้อนาคตของหลานจะเป็นอย่างไร สำหรับนางพเยาว์แล้วถ้าตายก็ขอให้มิโลงอยู่ก็เพียงพอแล้ว

ความสัมพันธ์ในชุมชน นางเพยาร์มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน เนื่องจากแต่เดิมชุมชนกองชยะเคยมีหน่วยงานองค์กรเอกชนเข้ามาจัดกิจกรรม โดยพาคนในชุมชนไปศึกษาดูงานในสถานที่ต่าง ๆ นางเพยาร์เป็นผู้หนึ่งที่เข้าร่วมด้วยทุกครั้ง เพราะเห็นว่าเป็นการพักผ่อน และสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น อีกทั้งยังได้ความรู้ เช่น การได้รับความรู้เรื่องโรคเอดส์และได้ไปศึกษาดูงาน นางเพยาร์จะสงสารและรู้สึกหดหู่และคิดว่าเรายังโชคดีกว่าคนอื่น ยังมีคนทุกข์ยากกว่าตนอีกมาก เป็นต้น นางเพยาร์จึงเป็นที่รู้จักของคนในชุมชน แต่นางเพยาร์ก็ไม่มีอำนาจต่อรองหรือเรียกร้องใด ๆ เพราะอุปนิสัยโดยส่วนตัวแล้วเป็นคนไม่เรียกร้อง พอใจในสิ่งที่ตนเองมี ซึ่งนางเพยาร์เล่าให้ฟังว่า เคยเข้าร่วมกิจกรรมที่สวนลุมพินี มีนักข่าวมาสัมภาษณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีสิทธิมีเสียงตามกฎหมาย นางเพยาร์บอกว่า "เราเป็นคนเสียงส่วนน้อย เสียงส่วนใหญ่เขาว่าอะไร เราก็ว่าอย่างนั้น"

การช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน ชุมชนกองชยะมีองค์กรพัฒนาเอกชนโดยเฉพาะทางศาสนาคริสต์เข้ามาให้ความช่วยเหลือหลายด้าน ๆ เช่น การจัดกิจกรรมเข้าค่ายทั้งผู้ใหญ่และเด็ก นอกจากนี้ยังให้ทุนสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน ซึ่งหลานของนางเพยาร์ก็ได้รับทุนเรียนจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แต่ไม่ได้ศึกษาต่อ แม้จะมีทุนจากต่างประเทศนำมาให้ แต่หลานของนางเพยาร์ไม่ต้องการศึกษาต่อ เพราะเป็นเด็กที่เรียนช้าไม่ค่อยพูดจา จึงออกมาอยู่บ้านเฉย ๆ ทำให้นางเพยาร์ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดู แม้แต่นางเพยาร์จะสอนงานให้ก็ไม่ยอมทำ ประกอบกับในปัจจุบันองค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ได้ถอนตัวออกไปจากชุมชน เนื่องจากกองทุนหมด จึงทำให้งิจกรรมต่าง ๆ ชบเซาลง มีเพียงแต่หน่วยแพทย์ของโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์มาให้การตรวจสุขภาพเป็นระยะและส่งเสริมการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุให้กับชุมชน ซึ่งนางเพยาร์ก็ได้เข้าร่วมโครงการนี้ นอกจากนี้ในชุมชนยังมีองค์กรทางคริสต์ศาสนาและมีซิสเตอร์อยู่ประจำศูนย์เพื่อให้ความช่วยเหลือในเรื่องเก็บค่าน้ำค่าไฟ โดยเก็บค่าน้ำค่าไฟในราคาที่ยุติธรรมให้กับชุมชน และช่วยคลี่คลายปัญหาบางเรื่องให้กับคนในชุมชน เช่น การทะเลาะเบาะแว้ง ยาเสพติด เป็นต้น

ความต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐ นางเพยาร์ต้องการให้ภาครัฐช่วยเหลือผู้สูงอายุทุกคนอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องการเงินเพื่อเป็นทุนในการรักษาพยาบาล และนางเพยาร์เองตาเป็นทั้งต้อเนื้อและต้อลม เคยไปรักษาที่โรงพยาบาลของรัฐแห่งหนึ่ง ทางโรงพยาบาลเรียกเก็บเงิน 20,000 บาท และยังแนะนำให้ขอฝ่ายสังคมสงเคราะห์เพิ่ม แต่นางเพยาร์บอกว่าตนไม่มีเงินถึงเพียงนั้น จึงถอยหลังกลับและไม่ไปรักษาจนถึงปัจจุบันนี้

วิเคราะห์กรณีศึกษา นางเพยาร์ จำเริญ

นางเพยาร์มีพื้นฐานทางครอบครัวค่อนข้างยากจน จึงต้องอพยพโยกย้ายเข้าสู่กรุงเทพฯ การได้มาอยู่ในชุมชนกองชยะนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สามารถทำงานและทำเงินให้กับตนเองได้หากรู้จักประหยัด เก็บและอดออม ซึ่งนางเพยาร์ก็สามารถทำได้ในระดับหนึ่ง แต่สิ่งที่เกิดขึ้นคือ สามีต้องมาตายจากจากอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นจากการดื่มเซี่ยงชยะที่หัวกอง ลูก ๆ ต่างแยกย้ายมีครอบครัว กลับมาเยี่ยมบ้างไม่เยี่ยมบ้าง และบางรายยังนำหลานมาเป็นภาระให้เลี้ยงดู ซึ่งการเลี้ยงหลานเพียงคนเดียวดูเหมือนจะไม่น่าจะลำบากมากนัก แต่หลาน

เป็นคนเรียนหนังสือช้า หัวไม่ดี และไม่ค่อยพูดจา มักออกไปกับเพื่อนวัยเดียวกัน ทำให้นางเพยามีความทุกข์ใจมาก เพราะเป็นห่วงหลานไม่รู้จะอย่างไรดี ดังนั้นนางเพยาก็จึงไม่สามารถหลุดพ้นจากบ่วงของความทุกข์ยาก แม้ร่างกายจะเหนื่อย แต่ไม่ถึงกับลำบากยากแค้น แต่ทุกข์ทรวงใจยากที่จะเยียวยา หากปราศจากคนรอบข้างคอยให้กำลังใจ

กรณีศึกษาที่ 6

นายสะอาด ภัคดี (นามสมมติ)

ลุงสะอาด ชายอายุ 61 ปี แต่หน้าตาดูราวกับอายุสัก 50 ปีเศษ มีท่าทางใจดี รูปร่างท้วมแต่คล่องแคล่ว มีความเป็นผู้นำ เดิมเป็นคนกระตือรือร้น จังหวัดสมุทรสาคร เคยรับราชการทหารและออกจากราชการมาทำสวนผัก แต่ผลผลิตไม่ดี ประกอบกับเป็นที่ดินเช่าจึงเลิกทำ และพาภรรยาและลูก 3 คน เป็นชาย 1 หญิง 3 คน เข้ามากรุงเทพฯ เห็นที่ว่างบริเวณกองขยะหนองแขมจึงตั้งรกรากอยู่ที่นี่ ในช่วงนั้นลุงสะอาดมีอายุได้ประมาณ 30 ปี และเริ่มประกอบอาชีพเก็บขยะ เพราะเห็นว่ามีกองขยะใกล้ ๆ กับที่อยู่อาศัย โดยคุ้ยหาของที่กองขยะ เหตุผลที่ลุงสะอาดเลือกอาชีพนี้ทำเพราะเป็นอาชีพที่ไม่ต้องลงทุน ใกล้บ้าน มีไม้อันหนึ่งก็สามารถหากินได้ โดยเก็บตั้งแต่กระดาก ขวด แก้ว แหวน เงิน ฯลฯ เมื่อรถขนขยะเทลงมา ใครคุ้ยอะไรได้ก็เอาไป ลุงสะอาดเคยเจอทองหนักหนึ่งสลึง เศษสตางค์ต้องเจอทุกวัน ตอนเข้ามาตัวเปล่า แต่ตอนเย็นมีเงินกลับบ้าน ทั้งกระดาก พลาสติกสามารถนำมาขายได้หมด ลุงสะอาดบอกว่า “ขยะทำให้คนเป็นเศรษฐีมาแล้วนับไม่ถ้วน” ซึ่งทำให้ลุงสะอาดมีความภาคภูมิใจกับอาชีพของตนมาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้การทำงานเก็บขยะที่หัวกองของลุงสะอาดสามารถส่งลูกเรียนจนจบปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงได้หนึ่งคน ซึ่งลุงสะอาดมีรายได้จากการเก็บขยะรวมกับภรรยาแล้วได้ประมาณวันละ 150-200 บาท ลุงสะอาดและภรรยาทำงานเก็บขยะมาได้เกือบ 30 ปี เมื่อ 4 ปีที่แล้วภรรยาก็ต้องมาประสบกับปัญหา เมื่อขาด้านขวาเริ่มชา พาไปรักษาที่โรงพยาบาล แพทย์วินิจฉัยว่าเป็นอัมพฤกษ์ ทำให้ลุงสะอาดต้องทำงานเพียงลำพัง สำหรับลูกต่างแยกย้ายกันไปทำงาน โดยคนโตเป็นผู้ขายประกอบอาชีพขับรถลิบล้อวิ่งไปกลับกรุงเทพฯ-อีสาน มีบุตรชาย 2 คน และได้นำมาฝากให้ลุงสะอาดเลี้ยง นาน ๆ ครั้งจะกลับมาเยี่ยมลุงสะอาดบ้าง คนที่สองเป็นผู้หญิงอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน มีครอบครัวแยกออกไป สำหรับคนที่ 3 เป็นชาย จบการศึกษาระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง และทำงานเป็นลูกจ้างของบริษัทที่ผลิตอุปกรณ์รถไถนา ย่านบางแค และกลับมาเยี่ยมลุงสะอาดเสมอ ต่อมาเมื่อลุงสะอาดอายุมากขึ้น การออกไปคุ้ยขยะที่หัวกองเริ่มจะทำไม่ไหว เพราะต้องก้ม ๆ เงยปวดหลัง จึงเลิกเก็บ และหันมารับจ้างตัดเสื่อน้ำมัน ซึ่งเป็นวัสดุที่ได้มาจากกองขยะให้กับผู้จ้างในชุมชน โดยมีรายได้ประมาณวันละ 70-80 บาท

สภาพบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย ลุงสะอาดอาศัยอยู่ในชุมชนกองขยะเขตหนองแขมมาตั้งแต่ในช่วงที่มีบ้านปลูกอยู่ประมาณ 2-3 หลัง เป็นที่ของกรมไปรษณีย์ ซึ่งจัดสรรให้กับคนจน ลุงสะอาดปลูกบ้านไว้อยู่ท้ายซอย 2 เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ขนาดย่อม ยกพื้นสูงประมาณ 2 เมตร หลังคามุงสังกะสี ถัดจากบ้านไปด้านข้างมีที่ว่าง ลุงสะอาดจึงปลูกต้นไม้ ทั้งไม้ดอก ไม้ประดับ และไม้ผล เช่น เชอรี่ ฝรั่ง มะยม ฯลฯ เป็นทางยาว และมีกระท่อมหลังเล็กไว้รับลมและนั่งเล่น ทำให้บรรยากาศดูร่มรื่นด้วยร่มเงาไม้หลากหลายพันธุ์ชนิด ครอบครัวยของลุงสะอาดเสียด่าน้ำค่าไฟเดือนละประมาณ 300 – 400 บาท แต่ลูกชายจะช่วยจ่ายในเรื่องค่าน้ำค่าไฟ

สภาพการทำงาน ลุงสะอาดทำงานตัดเสื้อน้ำมันตั้งแต่เช้าจรดเย็น ไม่เป็นเวลามากนัก เพราะทำอยู่หน้าบ้านของตนร่วมกับสมาชิกในชุมชนอีกประมาณ 4-5 คน โดยใช้ถนนเป็นสถานที่ทำงาน เพราะต้องการพื้นที่เรียบและกว้างพอสมควร ประกอบกับเป็นที่ขายของจึงสามารถประกอบอาชีพได้ เนื่องจากไม่มีรถแล่นผ่านไปมา อุปกรณ์ที่ใช้คือ มีด และกรรไกร โดยตัดเสื้อน้ำมันออกเป็นชิ้นเพื่อนำไปส่งให้กับโรงงานต่อไป สภาพการทำงานของลุงสะอาดต้องทำงานกลางแจ้ง และต้องก้มงออยู่ตลอดเวลา ทำให้มีอาการเจ็บปวดกล้ามเนื้อ ปวดขา ปวดเอว ปวดหลังบ้าง แต่ลุงสะอาดบอกว่าไม่เป็นอะไรมาก หากเจ็บป่วยก็จะซื้อยามากินเอง นอกจากนี้ลุงสะอาดยังมีผลผลิตจากไม้ยืนต้นที่ปลูกไว้ เช่น ลูกเชอร์รี่ มะยม โดยลุงสะอาดจะเก็บและให้ภรรยาซึ่งพอที่จะเดินได้บ้างเล็กน้อย เป็นคนนั่งขายอยู่หน้าบ้าน เป็นการหารายได้อีกทางหนึ่ง เพื่อเป็นทุนสำรองในการรักษาตัว ลำพังข้อพึ่งลูกอย่างเดียวคงไม่สามารถที่จะช่วยได้ทั้งหมด

การประเมินตนเอง ลุงสะอาดมองตนเองว่า ชีวิตไม่ได้โดดเด่นอะไร ยากจนเมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่นในสังคม ที่เป็นเช่นนั้นเพราะลุงสะอาดมองว่างานที่ทำอยู่ไม่ใช่ของลุงเอง และไม่มีอะไรทำเป็นหลักแหล่ง เพียงแต่เก็บขยะกับภรรยาและภรรยาก็มาป่วยเป็นอัมพฤกษ์ แต่อย่างไรก็ตามลุงสะอาดยังมองว่าครอบครัวของตนไม่อดอยาก “มีกินไปเรื่อย ๆ มีอะไรก็กิน ไม่เลือกมาก ซื้อเหล้ามาขวดก็กินเท่านั้น” นอกจากนี้ลุงสะอาดมองว่าในชุมชนยังมีคนอื่นที่จนกว่าตน ที่จนเพราะคนเหล่านั้นกินยามี้า ลุงสะอาดยกตัวอย่างให้ฟังว่า “บางคนมาอยู่ 2 ผัวเมีย เก็บขยะได้เดือนละ 3 หมื่น ต่อมากินมั่วกันหมด ที่ไฟไหม้ชุมชน 2-3 ครั้ง เพราะกินมั่วทะเลาะกัน เตะตะเถียงกัน ไหม้ 30 กว่าหลัง บางคนเล่นการพนัน กินเหล้า ฟูมเฟือย” ดังนั้นลุงสะอาดบอกว่าตนเองยังรู้จักเก็บ ไม่ถึงกับอดอยากและลำบากเหมือนกับคนอื่น ๆ นอกจากนี้ลุงสะอาดยังมีความภาคภูมิใจที่สามารถส่งลูกเรียนได้จนถึงระดับปริญญาตรี ถึงแม้ว่าตนจะไม่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นในสังคม แต่กับลูก ๆ แล้วลุงสะอาดเป็นผู้นำของลูกอย่างเต็มตัว โดยเฉพาะการสั่งสอนลูกให้เป็นคนดี “เราไม่ดีใจกับสิ่งที่ไม่ดี ลูกได้น้อยก็บอกว่าลูกพยายามอีกหน่อยนะ ลูกทุกคนเคยมาคุยขยะด้วยกันไม่ให้เขารังเกียจ และเอาตัวอย่างคนที่เขาได้ดี และเน้นว่าคนขี้เกียจคือ คนไม่มีจะกิน เราไผ่ดี เราก็ต้องมองสิ่งที่ดีของเขา หลานเล็ก ๆ มีคนใช้ให้ไปซื้อนู่นนี่ เขาบอกไม่เอาเดี่ยวตำรวจจับ เพราะเราสอนเขาไว้” สำหรับช่วงที่ลุงสะอาดลำบากที่สุดในชีวิตคือ ช่วงที่ลูกเรียน ต้องหาเงินส่งลูกเรียนที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง 1 คน ให้เงินเดือนเพื่อใช้จ่าย ค่าหอและค่าอาหารเดือนละ 2,000 บาท และตอนแรก ๆ ต้องเลี้ยงบิดามารดาซึ่งพามาอยู่ด้วย แต่เสียชีวิตแล้วเมื่ออายุ 70 ปี ส่วนช่วงที่สลายที่สุดคือ ชีวิตในปัจจุบัน ถึงแม้จะไม่มีเงินเก็บเพราะส่งลูกเรียนจนหมด เนื่องจากใช้เงินเป็นหลักแสน แต่สิ่งที่ตามมาคือความสบายใจที่เห็นลูกประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาลุงสะอาดมักจะวางแผนในชีวิตของตนและครอบครัวเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรก หาเพื่อส่งลูกเรียนหนังสือ ช่วงที่สอง หาเพื่ออยู่รอดของตัวเองกับภรรยา และช่วงที่สาม ให้ลูกหาเลี้ยงเราบ้าง

ความสัมพันธ์กับชุมชน แต่เดิมลุงสะอาดเป็นบุคคลหนึ่งที่ชอบช่วยเหลือคนในชุมชน แต่มิได้มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนแต่อย่างใด แต่เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นมักจะช่วยแก้ปัญหาโดยเฉพาะปัญหาเรื่องยาเสพติด พวกคมกาว ลุงสะอาดมักเข้าไปคุยกับกลุ่มวัยรุ่นนี้ทุกวัน เกลี่ยกล่อมให้ขึ้นรถไปได้ 10 กว่าคน ไปเลิก

ยาแต่เมื่อกลับมาได้ประมาณ 1 เดือน กลับไปติดยาเสพติดเหมือนเดิม จึงทำให้เสียความรู้สึก นอกจากนี้ลุง สะอาดเคยถูกเพื่อนบ้านโกงเงิน โดยขอยืม 37,000 บาท แต่เมื่อนำมาใช้คืน คืนให้เพียง 3,700 บาท และบอกว่ายืมไปเท่านั้น ครั้งแรกลุงสะอาดไม่ยอมและจะแจ้งความแต่ลูกชายคนโตห้ามไว้ เพราะไม่มีหลักฐานใด ๆ และบอกกับลุงสะอาดว่า เงินหาเอาใหม่ได้ จึงยอม และเป็นบทเรียนที่ลุงสะอาดไม่มีวันลืม แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ลุงสะอาดจะเป็นคนที่รักความถูกต้อง ไม่เห็นด้วยกับคนทำผิด แต่ก็ไม่มีปฏิสัมพันธ์ในชุมชน ยังคงสามารถ ดำเนินชีวิตได้อย่างปกติในปัจจุบัน

การให้ความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน ในอดีตมีองค์การพัฒนาเอกชนมาส่งเสริมจัด กิจกรรมหลายหน่วยงาน แต่ปัจจุบันได้ถอนตัวออกจากชุมชนไปหมด เหลือเพียงแต่องค์กรของคริสต์ศาสนาที่ ทำงานกับชุมชน เกี่ยวกับการจัดบริการน้ำประปาให้กับคนในชุมชนและการออกหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ของ โรงพยาบาลเซนต์หลุยส์

ความต้องการช่วยเหลือจากภาครัฐ ลุงสะอาดต้องการให้ภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือผู้สูงอายุอย่าง จริงจังและต่อเนื่องโดยเฉพาะปัญหาเรื่องสุขภาพ ตลอดจนควรส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับเรื่อง ชยะให้ดีขึ้นกว่าเดิม เพราะเป็นอาชีพที่คนในชุมชนต้องทำอยู่ทุกวัน และควรจัดบริการที่สอดคล้องกับสภาพ วิถีชีวิตของคนในชุมชน เพราะที่ผ่านมาผู้นำชุมชนเคยส่งเสริมการทำดอกไม้จันทร์ ฝักอาชีพเลี้ยงปลาตุก แต่ ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะไม่ใช่วิถีของคนชุมชน ชุมชนส่วนใหญ่อยู่กับกองขยะ ดังนั้นควรส่งเสริมเรื่องสุ ขภาพ ความสะอาด การเพิ่มรายได้ เป็นต้น

วิเคราะห์กรณีศึกษา นายสะอาด ภักดี

ลุงสะอาดและครอบครัว อพยพย้ายถิ่นเข้ามาประกอบอาชีพเก็บขยะ ด้วยภาวะที่ผลผลิตทางภาค เกษตรไม่ได้ผล โดยประกอบอาชีพในการค้าขายมานานกว่า 30 ปี มีวิถีชีวิตที่จะต้องต่อสู้กับความยากจน โดยช่วยกันทำมาหากินสองสามีภรรยา เพื่อเลี้ยงดูบิดามารดาที่แก่เฒ่า และลูก ๆ ที่กำลังจะเติบโต และ พยายามอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดี จนกระทั่งลูกสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี แต่เคราะห์กรรมก็ยัง ไม่จบสิ้น เมื่อภรรยาป่วยเป็นอัมพฤกษ์ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษา แม้ลูกจะช่วยเหลือบ้างก็เป็นเพียง ส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ลุงสะอาดจะยากจน แต่ก็ไม่ได้พบกับความลำบากนัก เพราะมีการใช้ จ่ายอย่างประหยัดและมีความซื่อสัตย์ ทำให้ลุงสะอาดมีความภาคภูมิใจในอาชีพของตนและการสร้างครอบครัว มาได้ถึงปัจจุบันนี้

กรณีศึกษาที่ 7

นายขุนและนางขิม บุญธรรม (นามสมมติ)

ลุงขุนและป้าขิม สามีภรรยาวัย 70 และ 64 ปี กำลังนั่งผ่าถุงพลาสติก ซึ่งเป็นวัสดุที่มาจากกองขยะ ในบริเวณชุมชน ด้วยความตั้งใจและมีท่าทางคล่องแคล่ว บ่งบอกถึงความชำนาญในการทำมากกว่า 10 ปี ลุงขุนเป็นคนตัวเล็ก ใส่แว่นสายตา ผิวดำคล้ำ ผิวน้ำเหลือง แต่สายตาแสดงถึงความเป็นมิตรเมื่อมีคนมาพูดคุยด้วย ในขณะที่ป้าขิมเป็นคนผอมสูง ผิวน้ำเหลือง ผิวน้ำเหลือง ผมหยิกสีดำ มีก้อนเนื้องอกโตอยู่บริเวณลำคอ แต่ก็ได้ทำให้ป้าขิมเจ็บปวด เพราะเชื่อว่าถูกมนต์ไสยศาสตร์และรักษาด้วยน้ำมันไพรเท่านั้น ภูมิลำเนาของลุงขุนและป้าขิม เป็นคนจังหวัดสมุทรสาคร ลุงขุนเป็นลูกชาวนา และป้าขิมเป็นลูกชาวสวนตาล จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เมื่อลุงขุนเกณฑ์ทหารไม่ติด จึงไปรับจ้างทำสวนตาล เพราะที่บ้านลุงขุนมีฐานะค่อนข้างยากจน เช้าที่ตื่นทำนา และที่สวนตาลนี่เองที่ทำให้ลุงขุนได้พบกับป้าขิมซึ่งเป็นสาวขายตาล รู้จักกันได้ประมาณ 5 ปี จึงแต่งงานกันเมื่ออายุ 26 ปี และมีบุตรด้วยกันทั้งหมด 4 คน เป็นชาย 2 หญิง 2 คน ในระยะต่อมากุงขุนเริ่มรู้สึกวุ่นวายใจที่ตัวเองขึ้นตาลลำบาก จึงเปลี่ยนงานโดยไปทำนาเกลือ ทำหน้าที่หาบเกลือ งามเกลือ หลังจากนั้นเปลี่ยนงานไปรับจ้างที่จังหวัดสระบุรี ทำหน้าที่มทรายในคลองเป็นแก่งใหญ่ เอาหลักปักไว้ และเอามือหนึ่งถือปั้งก็ และมือหนึ่งเอากลากกวาดทราย มีรายได้ปีละ 4 สลึง ซึ่งเป็นช่วงที่ลุงขุนและป้าขิมพบว่าลำบากที่สุด เพราะต้องทำงานหนักและเลี้ยงลูกเล็ก ๆ ด้วย ทำให้พี่สาวซึ่งมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนกองขยะ เขตหนองแขมชวนมาทำงานค้าขายที่หัวกองด้วย ลุงขุนและป้าขิมจึงตัดสินใจย้ายครอบครัวมาอยู่และทำอาชีพค้าขายที่หัวกองมาเป็นระยะเวลา 30 กว่าปี แต่ต่อมาเมื่อขาลงไม่สามารถไปค้าขายได้จึงมารับจ้างผ่าถุงพลาสติก ซึ่งเป็นวัสดุที่ได้มาจากกองขยะแทน

สภาพบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย ลุงขุนและป้าขิมอาศัยอยู่ในชุมชนกองขยะเขตหนองแขม ซอย 1 สภาพบ้านเป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ยกพื้นสูงจากพื้นดินเล็กน้อย มีบันไดประมาณ 3 ชั้น บริเวณหน้าบ้านมีพื้นที่ว่างพอที่จะวางกองถุงพลาสติกกองใหญ่ ทั้งที่ผ่าแล้วและยังไม่ได้ผ่า ก่อนขึ้นบ้านมีตุ่มน้ำไว้ล้างเท้า ซึ่งต้องล้างเท้าทั้งคนและสัตว์เลี้ยง โดยลุงขุนและป้าขิมเลี้ยงสุนัขไว้ 2-3 ตัว มีคนมาทิ้งไว้จึงเลี้ยงและดูแลเอาใจใส่รักษาความสะอาดจนเติบโตใหญ่ สภาพภายในบ้านถึงแม้จะเป็นบ้านหลังเล็ก แต่สิ่งของต่าง ๆ ถูกจัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบ พื้นบ้านถูกขัดถูอย่างสะอาด ตามมุมต่าง ๆ ของบ้านไว้สำหรับนอน ปรุงอาหาร และแต่งตัว สำหรับอุปกรณ์อำนวยความสะดวกมีเพียงวิทยุไว้รับฟังข่าวสารและไฟฟ้าให้แสงสว่างเท่านั้น โดยลุงขุนให้เหตุผลว่า "เพียงพอแล้วสำหรับการมีอย่างนี้ ประหยัดดีด้วย ไม่ต้องจ่ายค่าน้ำค่าไฟมาก" ซึ่งทางครอบครัวต้องจ่ายค่าไฟฟ้าชนิดละ 4 บาท และค่าน้ำดื่มละ 10 บาท รวมค่าใช้จ่ายต่อเดือนประมาณ 40-50 บาท

สภาพการทำงาน ปัจจุบันลุงขุนและป้าขิมได้ช่วยกันประกอบอาชีพผ่าถุงพลาสติกบริเวณหน้าบ้าน ซึ่งนายจ้างจะนำถุงพลาสติกที่คัดแยกแล้วจากกองขยะมาส่งและจะมารับภายใน 2-3 วัน หรือ 1 สัปดาห์ โดยประกอบอาชีพนี้หลังจากเลิกอาชีพการค้าขายมา 10 กว่าปี มีรายได้จากการผ่าถุงคิดเป็นกิโลกรัมละ 2 สลึง

จนกระทั่งปัจจุบัน ราคา กิโลกรัมละ 7 บาท มีรายได้คิดเป็นวันละประมาณ 40-50 บาท หากคิดเป็นรายได้ต่อเดือนแล้วประมาณเดือนละ 1,000 กว่าบาท นอกจากนี้หากลูกจ้างเดือดร้อนเรื่องเงินสามารถที่จะเบิกนายจ้างก่อนได้ สำหรับการทำงานลุงขุนและป้าขิมจะทำทุกวันโดยไม่มีวันหยุด ทำตั้งแต่เช้าจรดเย็นหากเหนื่อยก็จะนั่งพัก นั่งทำงานไปฟังวิทยุไปด้วย บางครั้งมีเพื่อนบ้านเข้ามาคุยมาทักทายด้วย นอกจากนี้การนั่งทำงานนาน ๆ มีผลต่อสภาพร่างกายของลุงขุนและป้าขิมเป็นอย่างมาก เพราะทำให้ปวดหลัง ปวดเอว และขา อีกทั้งยังต้องฟังสายตางานเพื่อการผ่าถุงที่เป็นเส้นตรงเป็นระเบียบและสวยงาม และต้องระมัดระวังมิให้เกิดอุบัติเหตุจากมีดแหลมคมที่เป็นอุปกรณ์สำหรับการผ่าด้วย ทำให้เกิดการแสบคันตา รวมถึงฝุ่นผงที่เข้าจมูกและเข้าตาด้วย แต่ลุงขุนและป้าขิมก็ได้ใช้วัสดุเพื่อป้องกัน เช่น ถุงมือ ผ้าปิดปาก หรือแว่นกันลม เป็นต้น จึงทำให้การปฏิบัติงานของทั้งสองมีความเสี่ยงอยู่พอสมควร

การประเมินตนเอง ลุงขุนและป้าขิมมองตนเองว่าเป็นคนยากจนเมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่นในสังคม เพราะมีเงินน้อย ไม่มีบ้านใหญ่โต ไม่มีรถ แต่ก็ไม่ได้ด้อยกว่าคนอื่นไปวัน ๆ และถือได้ว่าเป็นช่วงชีวิตที่สบายที่สุด ไม่ต้องดิ้นรน อยู่อย่างสงบ ถึงแม้ว่าลูกทั้ง 4 คนจะแยกย้ายครอบครัวออกไป ลูกคนโตผู้ชายไม่ได้กลับมาเยี่ยมหลายปีแล้ว แต่ลูกอีก 3 คนก็ยังปลูกบ้านอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน แต่ต่างคนต่างแยกย้ายกันไปประกอบอาชีพของตน ส่วนใหญ่ก็จะมีอาชีพในการค้าขายและรับจ้างผ่าถุง และดูแลลุงขุนและป้าขิมเป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่แล้วทั้งลุงขุนและป้าขิมจะช่วยเหลือตนเองมากกว่าที่จะเป็นภาระแก่ลูกหลาน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาลุงขุนและป้าขิมดิ้นรนต่อสู้ชีวิตด้วยความอดทนไม่ทอดทิ้งต่อความทุกข์ยากลำบาก ทำให้ผู้นำชุมชนเห็นความขยันของทั้งสองและเชิญทางรายการชีวิตต้องสู้มาถ่ายทำ เพื่อให้เห็นถึงความอดทนของคนทั้งสอง ผลจากการออกรายการ ลุงขุนบอกว่าช่วงเวลานั้นมีคนมาบริจาคของเยอะ ทำให้ชีวิตดีขึ้น แต่ก็แค่ช่วงเวลาหนึ่ง เพราะสิ่งของ เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง ก็จะร่อยหรอไป แต่สิ่งสำคัญคือ ต้องช่วยเหลือตนเอง เพียงแต่ให้คนเห็นคุณค่า ยอมรับในสิ่งที่ครอบครัวเป็นอยู่ก็มีความภาคภูมิใจในตนเองแล้ว สำหรับในอนาคตลุงขุนและป้าขิมมิได้มีการวางแผนอนาคตแต่อย่างใด แต่จะประกอบอาชีพนี้ต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะไม่มีแรงทำและหากเสียชีวิตลูก ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงก็คงจะช่วยเหลือกันได้

ความสัมพันธ์กับชุมชน ลุงขุนและป้าขิมเป็นครอบครัวตัวอย่างให้กับคนในชุมชนในเรื่องของความขยัน อดทน ทำให้มีเพื่อนบ้านเข้ามาพูดคุยและทักทายเสมอ แม้จะไม่มี การช่วยเหลือกันในด้านวัตถุสิ่งของ แต่การเข้ามาพูดคุยก็ถือว่าเป็นการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตามลุงขุนและป้าขิมก็มิได้อำนาจหรือมีอิทธิพลเพื่อจะเรียกร้องสิ่งใด ๆ เพราะโดยบุคลิกแล้วเป็นคนไม่ช่างพูด หรือกล้าเสนอความคิดเห็นใด ๆ ขอเพียงได้อยู่อย่างสงบสุขก็เพียงพอแล้ว

การให้ความช่วยเหลือของภาครัฐและเอกชน ปัจจุบันลุงขุนและป้าขิมใช้บริการหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ของโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ และเข้ากลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งลุงขุนบอกว่า มิได้มีการประชุมอะไรมากนัก

เพียงแต่ให้เข้าไปนั่งฟังสิ่งที่ผู้นำพูดเท่านั้น สำหรับองค์กรพัฒนาอื่น ๆ ปัจจุบันไม่มีเหมือนแต่ก่อน แต่คนในชุมชนก็อยู่ได้ตามอัธยาศัยของตนเอง

การต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐ ลุงขุนและป้าขิมต้องการให้ภาครัฐช่วยเหลือในเรื่องการรักษาพยาบาลอย่างต่อเนื่อง เพราะลุงขุนมีปัญหาตาเป็นต้อ และแว่นตาที่ใส่อยู่มัวมาก สำหรับป้าขิมจะมีอาการเจ็บปวด เมื่อย หัวเข่า หลัง และขา หากมีแพทย์มารักษาก็จะทำให้ตนสามารถทำงานได้นานขึ้น

วิเคราะห์กรณีศึกษา นายขุนและนางขิม บุญธรรม

ลุงขุนและป้าขิม ถึงแม้จะมีความยากจน แต่ก็ไม่อดอยากและลำบากแร้นแค้น เพราะเป็นคนที่ไม่ฟุ่มเฟือย และเพียงพอในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ สามารถที่จะประคับประคองตนเองให้หลุดพ้นจากวงจรความทุกข์ยากได้ แต่อย่างไรก็ตามลุงขุนและป้าขิมก็รู้สึกที่ตนเองต่ำต้อย ขาดการยอมรับจากสังคม ดังนั้นการที่ได้ออกรายการทีวีก็เท่ากับเป็นการเผยแพร่ให้สังคมได้ยอมรับคนจนแต่สู้ชีวิตมากขึ้น แม้เป็นเพียงอาชีพเก็บขยะอยู่กับกองขยะเป็นคนต่ำต้อย แต่ก็มีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุขได้

กรณีศึกษาที่ 8

นางวาด ทรงศิริ (นามสมมติ)

ยายวาด หญิงชราวัย 93 ปี รูปร่างเล็ก ผอม ผิวหนังเหี่ยวย่น ผมหงอกเลา เดินเชื่องช้าไม่คล่องแคล่ว หลังโก่ง และต้องมีไม้เท้าในการช่วยพยุงเดิน ภูมิลำเนาเป็นคนจังหวัดสระบุรี มีพี่น้องทั้งหมด 8 คน จำไม่ได้ว่าตนเองเป็นลูกคนที่เท่าไร ไม่ได้เรียนหนังสือ เดิมมีอาชีพทำนา จนกระทั่งเมื่ออายุ 50 ปี เกิดภาวะน้ำท่วม การเกษตรเสียหาย ไม่มีที่ดินทำกิน ยายวาด สามีและลูก 4 คน ได้พากันอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ (ชุมชนข้างโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ในปัจจุบัน) โดยแรก ๆ อาศัยอยู่กับพี่ชายซึ่งเข้ามาทำงานเป็นพนักงานกวาดถนนก่อนหน้า และขยับขยายมาเช่าบ้านอยู่เองในบริเวณที่ไม่ห่างไกลกันมากนัก โดยแรก ๆ เข้ามาทำงานขายผลไม้ โดยนำเงินที่มีอยู่บ้างลงทุนขายผลไม้ ซึ่งพอที่จะทำให้ยายวาดเก็บเงินได้บ้าง แต่เมื่อสามีมารับชีวิต ทำให้ยายวาดต้องทำงานเพียงลำพัง ลูก ๆ ต่างแยกย้ายมีครอบครัวกันออกไป โดยลูกคนที่ 1 และ 2 ติดต่อกลับมาบ้านนาน ๆ ครั้ง เพราะนำหลานมาให้ยายวาดเลี้ยง 2 คน คนที่ 3 เป็นผู้หญิง มีครอบครัวและอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันและได้สามีที่ค่อนข้างจะทำมาหากินจึงเปิดร้านขายของชำเล็ก ๆ ได้ แต่ต้องมีภาระเลี้ยงดูลูกและหลาน สำหรับลูกคนที่ 4 เป็นชายมีสติไม่สมประกอบ ใส่เสื้อผ้าเนื้อตึงสกปรกคล้ายคนเร่ร่อนและชอบเก็บตัว อาศัยอยู่บ้านเดียวกับยายวาด ด้วยวัยที่ชรามากทำให้ยายวาดไม่สามารถทำงานขายผลไม้ต่อไปได้ไม่สามารถยกเข่งผลไม้ได้อย่างเต็มที่จึงเลิกทำและหันมาประกอบอาชีพเก็บขยะโดยมีลูกชายคนเล็กช่วยเก็บอีกแรงหนึ่ง แต่ในระยะหลังยายวาดเริ่มชรามากขึ้น จึงเพียงแต่ช่วยหยิบจับเล็ก ๆ น้อย ๆ เพราะสภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย

สภาพบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย ยายวาดและลูกชายอาศัยอยู่ในชุมชนข้างโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ สภาพชุมชนเป็นชุมชนแออัด ที่มีการปลูกบ้านเรียงกันบ้าง ซ้อนกันบ้าง หลังคามุงสังกะสีซ้อนกันอย่างไม่เป็นระเบียบ มีทางเดินเป็นถนนคอนกรีตเล็ก ๆ บ้านของยายวาดอยู่ในชอกมุมของชุมชน เป็นบ้านไม้เก่า 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นห้องเล็ก ๆ มีประตูสังกะสี 1 บาน ใต้เป็นพื้นนอนสำหรับหลานชายวัย 8-9 ขวบ 2 คน มีบันไดสูงชันประมาณ 8 ขั้นทอดขึ้นไปยังชั้นบน ชั้นบนมีดื่บมากแม้จะมีหน้าต่างประมาณ 3 บาน แต่ไม่ได้เปิดให้อากาศถ่ายเท ทำให้มีกลิ่นอับ สิ่งของภายในบ้านวางไว้ไม่เป็นระเบียบ มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวก เช่น โทรทัศน์ ตู้เสื้อผ้า พัดลม เป็นต้น รวมถึงของที่เก็บได้จากกองขยะด้วย สำหรับที่ดินเป็นที่ของกรรมกรรหารค์ ซึ่งต้องเสียค่าเช่าที่ปีละ 20 บาท สำหรับค่าน้ำค่าไฟเสียประมาณเดือนละ 100-200 บาท

สภาพการทำงาน เนื่องจากยายวาดอยู่ในวัยชรามาก จึงเพียงแต่ช่วยหยิบจับแยกขยะบ้าง แต่ไม่สามารถเดินไปไหนไกล ๆ ได้ ดังนั้นที่ทำงานจึงเป็นที่บ้าน โดยใช้ชั้นบนของบ้านเป็นที่ทำงาน และลูกชายจะเป็นผู้ออกไปทำงานและเก็บขยะที่แยกแล้ว โดยมีรายได้จากการเก็บของเก่าประมาณวันละ 30-40 บาท แต่เวลาไหนที่ยายวาดต้องการพักผ่อนก็จะไม่ทำและมักจะไปนั่งพักผ่อนที่บ้านของลูกสาวที่ชายของชำและส่วนใหญ่จะใช้เป็นสถานที่นอนในตอนกลางคืนด้วย

การประเมินตนเอง ยายวาดมองตนเองว่าเป็นคนยากจน เพราะไม่มีเงินเก็บ มีลูกก็สติไม่ดี แต่ก็ยังภูมิใจที่ยังสามารถปกครองลูกได้ ยังมีลูกที่อยู่ใกล้คอยให้ความช่วยเหลือให้อาหารและให้ยายามเจ็บป่วย โดยลูกสาวเคยขอให้ยายวาดเลิกทำงานแต่ยายวาดเป็นคนที่อยู่ไม่นิ่งชอบทำงาน ดังนั้นอะไรที่พอสามารถจะหยิบจับและช่วยเหลือได้ก็จะทำเพื่อมิให้เป็นภาระของลูกมาก เพราะอย่างไรก็ตามยายวาดยังมีภาระที่จะต้องเลี้ยงดูหลานอีก 2 คน จึงส่งสารลูกสาวที่จะต้องมีการะหลายอย่าง สำหรับการวางแผนในอนาคตยายวาดไม่ได้วางแผนอะไร เพียงแต่เป็นห่วงหลานหากตนเองเป็นอะไรไป

ความสัมพันธ์กับชุมชน ยายวาดเป็นคนเก่าแก่ในชุมชนคนหนึ่ง แต่เนื่องจากชุมชนมิได้มีการจัดตั้งเป็นชุมชนตามระเบียบของกรุงเทพมหานคร จึงมิได้มีการรวมตัว รวมกลุ่มเพื่อจัดกิจกรรมใด ๆ รวมถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุด้วย เพราะฉะนั้นยายวาดก็ถือเป็นสมาชิกคนหนึ่งในชุมชนที่รู้จักกันเพียงธรรมดาเท่านั้น

การให้ความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน ภาครัฐให้ความช่วยเหลือเรื่องที่อยู่อาศัยโดยคิดค่าเช่าที่ดินในราคาถูกปีละ 20 บาท และมีหน่วยแพทย์ที่ให้บริการตรวจรักษาบ้างในบางครั้ง แต่ยายวาดดูมีสุขภาพแข็งแรง ส่วนใหญ่มักจะหาซื้อยากินเองเมื่อเจ็บป่วย สำหรับกิจกรรมอื่น ๆ ไม่มีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมกิจกรรมหรือการพัฒนาใด ๆ

ความต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐ ยายวาดต้องการให้ภาครัฐมาเยี่ยมผู้สูงอายุในชุมชนบ้าง และควรจัดสวัสดิการให้อย่างทั่วถึง โดยเฉพาะในเรื่องเงิน เพราะอย่างไรผู้สูงอายุก็ยังคงต้องการใช้จ่ายและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคน

วิเคราะห์กรณีศึกษานางวาด ทรงศรี

ยายวาดเป็นผู้สูงอายุที่อายุมากถึง 93 ปี มีสภาพร่างกายที่ยังแข็งแรงแม้จะเดินไม่สะดวกต้องมีไม้เท้าค้ำยันก็ตาม แต่ไม่หลงลืมและยังสามารถทำงานได้ การที่ยังคงต้องทำงานไม่ได้รับการพักผ่อนตามวัยอันสมควร เนื่องจากวิถีชีวิตของยายวาดทำแต่งงานมาตลอดเวลา ถึงแม้จะอายุมากขึ้นแต่ก็ยังมีความตั้งใจที่จะทำงานได้ จึงไม่ต้องการหยุดทำงานจนกว่าจะทำได้ ซึ่งนอกจากนี้ยายวาดไม่ต้องการเป็นภาระให้กับครอบครัวมาก เพราะสงสารลูกที่จะต้องรับภาระเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังมีหลานชาย 2 คนที่ต้องดูแล จึงทำให้ยายวาดไม่สามารถที่จะหลุดพ้นวงจรของความยากลำบาก ยังคงทำงานจนกว่าสภาพร่างกายจะไม่สามารถทำงานได้